

Obilježja kockanja mladića grada Zadra

Peroš, Dominik

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:059778>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-01-25**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Obilježja kockanja mladića grada Zadra – učestalost kockanja, zastupljenost problema i povezanost s problematičnom uporabom interneta

Dominik Peroš

Zagreb, rujan 2019.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Obilježja kockanja mladića grada Zadra – učestalost kockanja, zastupljenost problema i povezanost s problematičnom uporabom interneta

Dominik Peroš

Mentorica: doc. dr. sc. Dora Dodig Hundrić

Komentor: izv. prof. dr. sc. Neven Ricijaš

Zagreb, rujan 2019.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisao rad „Obilježja kockanja mladića grada Zadra – učestalost kockanja, zastupljenost problema i povezanost s problematičnom uporabom interneta” i da sam njegov autor.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Dominik Peroš

Zagreb, rujan 2019.

SAŽETAK

Obilježja kockanja mladića grada Zadra – učestalost kockanja, zastupljenost problema i povezanost s problematičnom uporabom interneta

Student: Dominik Peroš

Mentorica: doc. dr sc. Dora Dodig Hundrić

Komentor: izv. prof. dr. sc. Neven Ricijaš

Program/modul: socijalna pedagogija/djeca i mladi

Temeljni cilj ovog rada je stjecanje uvida u aktivnosti i učestalost kockanja muških učenika zadarskih srednjih škola, zastupljenost problema povezanih s kockanjem, kao i povezanost problematičnog kockanja i problematične uporabe interneta. Specifični ciljevi ovog rada su utvrditi učestalost sudjelovanja u različitim igrama na sreću i zastupljenost problema povezanih s kockanjem, te razlike u učestalosti kockanja i zastupljenosti problema povezanih s kockanjem s obzirom na razred i vrstu škole. Uz to, specifični cilj je bio istražiti postoje li razlike u izraženosti ovisnosti o internetu s obzirom na razinu problema povezanih s kockanjem.

Ovo istraživanje je sastavni dio istraživanja „Prevalencija kockanja i korištenje interneta kod mladih u Zadarskoj županiji“ Službe za mentalno zdravlje i prevenciju ovisnosti Zavoda za javno zdravstvo Zadar, čija je voditeljica Marija Pupiće-Bakrać, dr. med. spec. epidemiologije, a provedeno je u travnju 2019. godine na uzorku od 411 muških učenika od prvog do završnog razreda različitih srednjoškolskih usmjerenja u Zadru. U istraživanju su korišteni provjereni instrumenti dobrih metrijskih obilježja, a radi se o sljedećim instrumentima: Upitnik o osnovnim sociodemografskim obilježjima, Upitnik kockarskih aktivnosti (Ricijaš i sur., 2011), Kanadski upitnik kockanja adolescenata – CAGI (Tremblay, Stinchfield, Wiebe i Wynne, 2010), Test ovisnosti o internetu (eng. Internet Addiction Test – IAT, Young, 1998), te zasebna pitanja o nekim obilježjima sudjelovanja u igrama na sreću.

Rezultati istraživanja su pokazali da se 56,8% mladića barem jednom u životu kladilo, dok je njih 37,4% jednom u životu odigralo jednokratne srećke. Najučestalija kockarska aktivnost među muškim srednjoškolcima je sportsko klađenje, gdje je dobiveno da se njih 22,7% kladi redovito a 34,1% povremeno. Utvrđene su razlike u učestalosti kockanja na način da učenici viših razreda češće kockaju u od učenika nižih razreda, dok se učenici gimnazija učestalije kockaju od učenika iz strukovnih škola. Istraživanjem je utvrđeno da 9,4% učenika pripada skupini koju obilježava visoka ozbiljnost problema vezanih uz kockanje, 21,8% učenika pripada skupini s niskom do srednjom ozbiljnosti problema vezanih uz kockanje, dok 68,8% učenika pripada skupini koju obilježava nepostojanje problema vezanih uz kockanje. Učenici četvrtih i drugih razreda iskazuju najvišu razinu problema povezanih s kockanjem, dok učenici iz gimnazija iskazuju najvišu razinu zastupljenosti problema povezanih s kockanjem u odnosu na učenike strukovnih škola. Posljednje, istraživanje je pokazalo da postoje razlike u ovisnosti o internetu s obzirom na razinu problema povezanih s kockanjem na način da učenici koji imaju izraženije štetne psihosocijalne posljedice povezane s kockanjem u većoj mjeri manifestiraju i probleme povezane s prekomjernom uporabom interneta.

Ključne riječi: zadarski srednjoškolci, kockanje, učestalost, štetne psihosocijalne posljedice, problematična uporaba interneta.

ABSTRACT

Characteristics of gambling among male adolescents from city of Zadar – intensity of gambling, prevalence of problem gambling and correlation with internet addiction

Student: Dominik Peroš

Mentor: Ph.D. Dora Dodig Hundrić

Co-mentor: Ph.D. Neven Ricijaš

Program/module: social pedagogy/children and youth

The aim of this study is to gain insight into gambling activities and gambling intensity among male high school students in Zadar, prevalence of gambling related problems as well as its correlation with internet addiction. Specific aims are to determine representation and frequency of participation in various games of chance and representation of problem gambling, possible differences in frequency of gambling and representation of problem gambling regarding age and type of school. Last specific aim is to explore possible differences in the intensity of internet addiction between adolescents with different levels of gambling-related problems.

This research is integral part of study „Prevalence of gambling and usage of internet of adolescents in Zadar county“ conducted by Service for mental health and prevention of addiction of Croatian Institute of Public Health, led by dr. Marija Pupić-Bakrać, and was conducted in April of 2019th on a sample of 411 male high school students from first to final grades from different high schools in Zadar. In this study, a validated set of instruments with good metric characteristics was used: Questionnaire on basic socio-demographic characteristics, Gambling activities questionnaire, Canadian adolescents gambling inventory (CAGI), Internet addiction test, and separate questions about some gambling characteristics.

The research results show that 56,8% of male students once participated in sports betting during their lifetime, and that 37,4% once played lottery tickets during lifetime. Most frequent gambling activity among male high school students is sports betting, where 22,7% of participants are betting regularly and 34,1% occasionally. The differences in frequency of gambling was found in the way that students of higher classes are gambling more often, and students from gymnasium school are gambling more often than students from vocational schools. The research showed that 9,4% of students belong to the group characterized by high severity of gambling related problems, 21,8% of students belong to the group with low to medium severity of gambling related problems, while 68,8% of students have no problems related to gambling. Students of fourth and second classes are showing highest level of problems related to gambling, while gymnasium students have higher level of problem gambling in comparison with students from vocational schools. Lastly, the results confirm that male students who have adverse psychosocial consequences related to gambling in greater measure manifest problems connected with excessive usage of internet.

Key words: high school students in Zadar, gambling, frequency, adverse psychosocial consequences, problematic usage of internet.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. DEFINICIJA KOCKANJA I ZAKONSKA REGULATIVA U REPUBLICI HRVATSKOJ	4
2.1. DEFINICIJE KOCKANJA	4
2.2. REGULACIJA TRŽIŠTA IGARA NA SREĆU	5
3. ZASTUPLJENOST KOCKANJA I PROBLEMA POVEZANIH S KOCKANJEM KOD ADOLESCENATA	9
4. POVEZANOST PROBLEMATIČNOG KOCKANJA I OVISNOSTI O INTERNETU ADOLESCENATA	12
5. CILJEVI, ISTRAŽIVAČKI PROBLEMI I HIPOTEZE	14
5.1. CILJEVI ISTRAŽIVANJA	14
5.2. ISTRAŽIVAČKI PROBLEMI	14
5.3. HIPOTEZE	15
6. METODOLOGIJA	16
6.1. UZORAK ISPITANIKA	16
6.2. INSTRUMENTARIJ	17
6.3. NAČIN PROVEDBE ISTRAŽIVANJA	19
6.4. OBRADA PODATAKA	19
7.1. AKTIVNOSTI KOCKANJA MUŠKIH SREDNJOŠKOLACA	21
7.1.1. ZASTUPLJENOST I UČESTALOST AKTIVNOSTI KOCKANJA	21
7.1.2. RAZLIKE U UČESTALOSTI KOCKANJA S OBZIROM NA DOB / RAZRED	25
7.1.3. RAZLIKE U UČESTALOSTI KOCKANJA S OBZIROM NA VRSTU ŠKOLE	27
7.2. ŠTETNE PSIHOSOCIJALNE POSLJEDICE POVEZANE S KOCKANJEM	30
7.2.1. ZASTUPLJENOST ŠTETNIH PSIHOSOCIJALNIH POSLJEDICA POVEZANIH S KOCKANJEM	30
7.2.2. RAZLIKE U ZASTUPLJENOSTI ŠTETNIH PSIHOSOCIJALNIH POSLJEDICA POVEZANIH S KOCKANJEM S OBZIROM NA DOB / RAZRED	33
7.2.3. RAZLIKE U ZASTUPLJENOSTI ŠTETNIH PSIHOSOCIJALNIH POSLJEDICA POVEZANIH S KOCKANJEM S OBZIROM NA VRSTU ŠKOLE	35
8. RAZLIKE U IZRAŽENOSTI PROBLEMA POVEZANIH S PREKOMJERNIM KORIŠTENJEM INTERNETA S OBZIROM NA RAZINU ŠTETNIH PSIHOSOCIJALNIH POSLJEDICA POVEZANIH S KOCKANJEM	37
9. ZAKLJUČAK	39
10. LITERATURA	42

1. UVOD

Kockanje kao aktivnost postoji od kada je čovječanstva. Tome u prilog idu bilješke o kockanju koje datiraju iz 5000. godine prije Krista, a spominju se također i u Bibliji (Koić i sur, 2009b). Od tada pa sve do danas kockanje se konstatno razvijalo, i to u različitim civilizacijama. Tako su u Egiptu pronađeni artefakti koji datiraju iz 3000. godine pr. Kr., dok je u Grčkoj pronađena ploča za igranje uklesana u stepenicu atenske Akropole. (Koić, 2009; prema Dodig, 2013a). Ulaganje rizika kako bi imali neku dobit je zapravo dio prirode čovjeka i svakodnevnog života pojedinca, stoga je kockanje samo nadopuna tomu zbog činjenice da kod kockanja postoji šansa za materijalnu dobit (Zakon o igrama na sreću, NN 87/09, 35/13, 158/13, 41/14, 143/14). No, primarno je kockanje i dalje ostalo prisutno upravo zbog svoje osnovne namjene, a to je zabava i uzbuđenje koje ono donosi sa sobom.

Gledajući razvitak kockarske industrije u kontekstu Republike Hrvatske, zamjetno je intenzivno širenje tržišta igara na sreću, i to poglavito tijekom razdoblja od 2000. do 2010. godine. Naime, došlo je znatnog povećanja broja lokacija na kojima se priređuju igre na sreću što je popraćeno sa povećanjem vrsta igara na sreću i načina na koje se može sudjelovati u njima. Ovo možemo potkrijepiti podacima Državnog zavoda za statistiku iz 2010. godine prema kojima je devedesetih godina 20. stoljeća u Republici Hrvatskoj bilo 352 prodajna mjesta registriranih za priređivanje igara na sreću, dok je u 2009. godina ta brojka iznosila oko 1600. Nadalje, ta se brojka nastavlja povećavati te je tako 2016. godine u Republici Hrvatskoj djelovalo 15 casina, 234 automat klubova te 4099 sportskih kladionica (prema Ricijaš, Dodig Hundrić, Huić, Kranželić, 2016). Isti autori navode da je kod sportskih kladionica vidljiv rast od čak 1000 novotvorenih uplatnih mjesta za priređivanje igara klađenja u razdoblju od 2010. do 2015. godine. Takav je trend rezultat odluke Republike Hrvatske da liberalizira tržište igara na sreću čime je direktno utjecala na povećanje dostupnosti igara na sreću. Također, razvitkom tehnologije te značajnom prisutnošću interneta u svakodnevnici, došlo je do mogućnosti igranja različitih vrsta igara na sreću iz udobnosti vlastitog doma. Nadalje, u kontekstu tehnologije treba spomenuti i postojanje kladomata (samoposlužni aparat za klađenje) koji se najčešće nalaze u ugostiteljskim objektima.

Adolescencija je značajno razvojno razdoblje u razvitku svake osobe, te je ona također i vrlo turbulentan period popraćen brojnim biopsihocijalnim promjenama (Ajduković i Ljubotina,

1995). Jedno od obilježja adolescencije je i testiranje granica, rasonoda i traženje uzbuđenja, a ti čimbenici su vrlo bitni i u kontekstu kockanja (Derevensky i Gupta, 1997; prema Dodig i Ricijaš, 2011a). Kao što je i ranije navedeno, kockanje je aktivnost koja nudi mogućnost zabave, uzbuđenja, rasonode ali i materijalne dobiti te smo svjedoci kako se maloljetnici uključuju u kockarske aktivnosti usprkos tome što je po zakonu takvo što ilegalno za tu populaciju (Dodig i Ricijaš, 2011a; Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić, 2015; Ricijaš i sur., 2016). Također znamo da osoba koja je uključena u rizična ponašanja tijekom adolescencije ima veću šansu za razvitak problema u ponašanju u odrasloj dobi, pa shodno tome uključivanje u kockarske aktivnosti u mlađoj dobi može imati dalekosežnije psihosocijalne posljedice za osobu, a konačno može dovesti do ovisnosti o kockanju (Hardoon, Derevensky i Gupta, 2003; prema Dodig, Ricijaš, 2011b).

Uslijed svega navedenog, razvila se i motivacija za pisanje diplomskog rada na temu kockanja muških srednjoškolaca zadarskih srednjih škola. Kockanje je pojava koja je duboko ukorijenjena u naše društvo što vidimo iz velike dostupnosti i pristupačnosti igara na sreću. Iako zakon predviđa zabranu kockanja maloljetnika, oni igrama na sreću uspijevaju pristupiti. Upravo zbog ranjivosti ove populacije, nedvojbeno postoji potreba za daljnjim istraživanjima kako bi se potaknuo razvoj preventivnih i tretmanskih intervencija usmjerenih prema adolescentima. Zadnja, ali ne najmanje bitna stavka u motivaciji za ovu temu je činjenica da se do sada nije provelo niti jedno istraživanje u gradu Zadru koje se dotiče teme kockanja srednjoškolaca. Upravo zbog nedostatka istraživanja postoji potreba za upoznavanjem i shvaćanjem fenomenologije ove pojave među zadarskim srednjoškolcima. Ova problematika je vidljiva iz osobnog iskustva i svakodnevnog života, no cilj ovog rada je upravo promatranje pojave iz znanstvene i stručne perspektive.

S obzirom na prethodno navedene informacije i slojevitost problematike kockanja, cilj ovog rada je dublje razumijevanje ove pojave. Stoga će u prvom dijelu rada biti prikazane definicije kockanja iz znanstvene i zakonske perspektive, a slijedit će prikaz zakonske regulative u Europi i u Republici Hrvatskoj. Naredno poglavlje će se baviti kockanjem adolescenata, i to kroz nuđenje perspektive o opasnosti koje uključivanje u kockanje u adolescenciji predstavlja za mladu osobu kao i osjetljivosti populacije adolescenata, te o obilježjima kockanja adolescenata i zastupljenosti problema kockanja. Na kraju prvoga dijela ovog rada će se istražiti jedna nova tema,

a to je moguća povezanost između problematičnog kockanja i ovisnosti o internetu i to kroz prikaz nekih istraživanja, što potencijalno predstavlja dodatni doprinos ovoga rada.

U drugome dijelu će fokus biti na provedenom istraživanju na uzorku muških učenika zadarskih srednjih škola, u svrhu dobivanja uvida u fenomenologiju ove pojave. Cilj cijeloga rada je davanje doprinosa znanstvenoj perspektivi kockanja te unaprjeđenju mogućih smjernica za rad u praksi.

2. DEFINICIJA KOCKANJA I ZAKONSKA REGULATIVA U REPUBLICI HRVATSKOJ

2.1. DEFINICIJE KOCKANJA

Postoji veliki broj definicija, te će u nastavku poglavlja biti prikazane znanstvene i zakonske definicije kako bi se ovaj kompleksan pojam što jasnije objasnio.

Kockanje ili kocka zajednički je naziv za skup raznih igara, ponašanja i aktivnosti, koje uključuju ulaganje novca uz rizik i nadu u očekivanje pozitivnog ishoda, odnosno igrač riskira i nada se da će povratiti uloženo ili dobiti više od toga (Koić i sur., 2009b). Petry (2001) navodi da je kockanje aktivnost koja se sastoji od ulaganja nečeg vrijednog u događaj koji može rezultirati većim i povoljnijim ishodom. Collins u svojoj knjizi *Gambling and Public Interest* definira kockanje kao aktivnost u kojoj (1) dvije ili više strana riskiraju neku vrijednost (putem uloga), (2) nadaju se pritom da će osvojiti nešto veću vrijednost (nagradu) i (3) dobitak i gubitak ovisi o ishodu događaja koji nisu poznati sudionicima u vrijeme oklade (Collins, 2002; prema Kozjak, 2016). Kada pogledamo zajedničke komponente prethodno navedenih definicija, možemo zaključiti da je kockanje aktivnost koja uključuje ulaganja nečeg vrijednog, postojanje rizika, šansu, vjerojatnost, sreću i neizvjesnost ishoda. Osim znanstveno-istraživačkih definicija, važna je i zakonska definicija. Prema Zakonu o igrama na sreću (članak 2.), igrom na sreću smatra se igra u kojoj se za uplatu određenog iznosa sudionicima pruža mogućnost stjecanja dobitka u novcu, stvarima, uslugama ili pravima, pri čemu dobitak ili gubitak ovisi pretežito o slučaju ili nekom drugom neizvjesnom događaju (NN 87/09, 35/13, 158/13, 41/14, 143/14). Kao i kod znanstvenih definicija, imamo neke neizostavne elemente, a to su ulaganje nečeg vrijednog, neizvjesnost događaja te rizik.

Osnovna podjela igara na sreću u većini razvijenih europskih zemalja međusobno se bitnije ne razlikuje. To su lutrijske igre, klađenje, casino, automati, bingo i druge (Kozjak, 2008). U Republici Hrvatskoj, prema Zakonu o igrama na sreću, one se dijele u 4 skupine:

1. Lutrijske igre:

- igre čiji je rezultat uvjetovan izvlačenjem brojeva ili simbola nakon zaključenja prodaje: loto i slične igre, brojčane lutrije, bingo i slične igre, keno i slične igre, tombola i slične igre, dodatne igre;
- igre s unaprijed određenim (rezultatom) dobitcima: ekspres lutrije, instant lutrije, druge slične igre;
- igre čiji je rezultat uvjetovan ishodom natjecanja: sportska prognoza, druge slične igre;
- igre čiji je rezultat uvjetovan igračevim odabirom puta, redoslijeda odigravanja pojedinih elemenata igre: srećke sa slučajnim odabirom brojeva ili simbola, druge slične igre.

2. Igre u casinima:

- igre koje igrači igraju protiv casina ili jedan protiv drugoga na stolovima za igru s kuglicama, kartama ili kockicama u skladu s međunarodnim pravilima,
- razne vrste turnira u kojima nije unaprijed određen broj igrača niti je poznat broj uplata.

3. Igre klađenja:

- igre klađenja na rezultate pojedinačnih ili skupnih sportskih natjecanja,
- igre klađenja na ostale događaje.

4. Igre na sreću na automatima:

- igre na elektromehaničkim, elektroničkim ili sličnim uređajima (automatima za igre) na kojima igrači uplatom određenog iznosa imaju mogućnost ostvarenja dobitka,

2.2. REGULACIJA TRŽIŠTA IGARA NA SREĆU

Zakonodavstva zemalja svijeta organiziranje kockanja, klađenja i igara na sreću zabranjuju ili stavljaju pod državni nadzor putem licenciranja (Torre i Zoričić, 2013). Na tom tragu postoje dva osnovna pristupa u formiranju tržišta igara na sreću. Tako razlikujemo liberalni ili takozvani „otvoreni“ pristup, čije su odlike upravo liberalizacija i otvaranje tržišta. S druge strane imamo takozvani „zatvoreni“ pristup, čije su karakteristike naglašena kontrola, pa čak i monopol od strane države u broju i vrstama igara na sreću kao i u broju prodajnih mjesta (Ricijaš i Dodig, 2014).

Tijekom 90-ih godina 20. stoljeća i prvog desetljeća 21. stoljeća je vidljiv planetarni trend legalizacije kockanja i klađenja, u kojem su vlade zapadnih zemalja, prvo u legalizaciji a potom oporezivanju igara na sreću, kratkoročno više nego pronicljivo prepoznale učinkovit i legitiman način punjenja državnih proračuna (Torre i Zoričić, 2013). Torre, Zoričić i Škifić (2010) navode da djelatnost igara na sreću, kockanja i klađenja u zemljama Europske unije karakteriziraju u pravilu manji ili veći, ali svakako monopolni ili oligopolni sustavi nadzora. Po pitanju regulacije igara na sreću, različite zemlje EU imaju različite, prilično neharmonizirane pristupe, od primjerice Austrije i Velike Britanije, koje su igre na sreću prepustile tržišnoj regulaciji, do nordijskih zemalja koje inzistiraju na zadržavanju striktnog državnog monopola nad priređivanjem igara na sreću.

Kada govorimo o otvorenom pristupu, svakako za početak trebamo istaknuti Veliku Britaniju, zemlju s jednim od liberalnijih i raznovrsnijih tržišta igara na sreću u Europi. Tržište igara na sreću Velikoj Britaniji je regulirano zakonom „Gambling Act“ koji je stupio na snagu 2007. godine, a trenutno je kockanje u Velikoj Britaniji regulirano od strane „Kockarske komisije“ (Gambling Commission) (Griffiths, 2009). Ta komisija izdaje licence za tvrtke ili osobe koje pružaju usluge kockanja. U 2012. godini, broj casina, trkališta, bookie-a (osoba koja uzima oklade od generalne populacije i ulaže ih na sportske događaje i tomu slično) i bingo dvorana koji imaju ili se prijavljuju za licencu je iznosio oko 30 000 (Griffiths, 2009). Ta brojka ide svakako u prilog tomu da Velika Britanija ima jedno od najraznovrsnijih tržišta u Europi i klasični je primjer liberalnog pristupa.

Još jednu europsku zemlju karakterizira liberalan pristup kada je riječ o igrama na sreću, a to je Španjolska. Kockanje u Španjolskoj je legalizirano 1977. godine, a neki od razloga su potencijalni doprinos turističkom sektoru (koji je vrlo bitan za tu zemlju), kao i potreba za većim priljevom novaca putem poreza, kao i pritisak od različitih poslovnih sektora da se kockanje legalizira zbog tadašnjeg iskustva iz drugih zemalja koji su imali veliki priljev novca upravo zbog mogućnosti kockanja u njima (Becoña, 2009). Nadalje, Becoña (2009) navodi da od 1977. različite forme kockanja su legalizirane, a neke od njih su kockanje u casinima, bingo, različite lutrije, te automati za kockanje čiji je ulazak na tržište 1981. godine potaknuo najveći rast kockanja u zemlji jer su postavljeni u velikom broju u različitim kafićima, restoranima, pubovima te lako su dostupni i pristupačni. I u današnje vrijeme je kockarska industrija vrlo bitna za Španjolsku ekonomiju jer

zapošljava više tisuća radnika (Becoña, 2009). Također, isti autor navodi da Španjolska ima najveću stopu kockanja po stanovniku u Europskoj uniji, te stope kockanja i dalje rastu.

Nasuprot ovih dviju zemalja se, kako je prethodno navedeno u poglavlju, nalaze neke europske (poglavito nordijske) zemlje koje su karakterizirane zatvorenim pristupom koji je usmjeren na veću kontrolu države spram kockarskih aktivnosti. U tom kontekstu ćemo se osvrnuti na Švedsku, zemlju s tradicijom snažnog autoriteta naspram kockanja još od 14. stoljeća. Otprilike stotinu godina ranije kralj Magnus Eriksson pokrenuo je općinski zakon koji je ograničavao kockarske uloge i zabranio kockanje na dug. To je ujedno najstariji poznati zakon u svjetskoj regulaciji kockanja (Wessberg, 2007; prema Jonsson i Rönnberg, 2009). Švedsko tržište igara na sreću je regulirano dvama zakonima, Lutrijskim Aktom (Lotterilag 1994:1000), koji pokriva generalne regulacije za cjelokupnu aktivnost u igrama na sreću u Švedskoj, i s Casino Aktom (Kasinolag 1999:355), koji regulira švedske internacionalne casine. Lutrijski Akt je prohibicijski jer prema njemu lutrije i sve ostale igre na sreću trebaju licence ili koncesije. Možemo reći da je švedsko tržište igara na sreću regulirano od strane vlade, a njime dominiraju tri kompanije: *Svenska Spel*, *ATG* i *Folkspel*. Mora se spomenuti da financijski višak od ove tri kompanije ide javnim organizacijama i državi (Jonsson i Rönnberg, 2009).

Prije nego što pređemo na analizu zakonske regulative i industrije igara na sreću u Republici Hrvatskoj, potrebno je istaknuti da u državama Europske Unije još nisu prihvaćene ni definirane smjernice za priređivanje igara na sreću na zajedničkom tržištu, jer ono jednostavno nije moguće i nije dopušteno. Sve su države članice EU-a zadržale pravo priređivanja igara na sreću prema nacionalnoj regulativi koju su imale prije priključenja uz obvezu poštovanja principa ravnopravnosti, odnosno jednakopravnosti svih priređivača zainteresiranih za priređivanje igara na sreću koji ispunjavaju uvjete tražene postojećim propisima pojedine zemlje članice. Naime, institucije EU prepoznale su činjenicu da su igre na sreću posebna vrsta usluge s potencijalnom društvenom opasnošću, pa za sada prevladava stav da se tržište igara na sreću ne treba liberalizirati, već zadržati princip ograničenog broja koncesija uz nadzor regulatora (Volberg, 1994; prema Zoričić, Torre i Orešković, 2009).

U Republici Hrvatskoj svjedočimo liberalnom pristupu igrama na sreću koji u svoje središte pozornosti stavlja ekonomsku dobit i odgovornost prebacuje na slobodnu volju građana (Ricijaš i sur., 2016). Kao što je uvodnom dijelu ovog rada navedeno, u Republici Hrvatskoj

zamjetno je ogromno širenje tržišta igara na sreću, i to poglavito tijekom razdoblja od 2000. do 2010. godine. To se dogodilo zbog zakonodavne liberalizacije od državno monopolne prema tržišnoj regulaciji priređivanja igara na sreću, što je dovelo do povećanja ponude, oglašavanja i potražnje igara na sreću (poglavito sportskih kladionica) (Torre i Zoričić, 2013). To je dovelo do toga da je 2016. godine u Republici Hrvatskoj djelovalo 15 casina, 234 automat klubova te 4099 sportskih kladionica. U ovom kontekstu, ali i za potrebe ovog rada, ćemo se osvrnuti na povijest igara na sreću, kockanja i klađenja u periodu stjecanja neovisnosti, dakle od 1991. godine. Hrvatska Lutrija se ubrzano razvijala nakon završetka Domovinskog rata te je organizirala veliki broj igara kao što su Loto 7 od 39, Loto 6/45, Fortuna plus, Sedmica za dom, Sportska prognoza ili Toto s 12 parova, Sportska prognoza s 10 parova, Bingo, Ekspres lutrija, Instant lutrija, te razne igre na automatima i u casinima. Hrvatska Lutrija ima ekskluzivni monopol samo na priređivanje tradicionalnih lutrijskih igara i tom segmentu djelatnosti posluje vrlo uspješno, što u prilog ide podatak da je 2013. zapošljavala 1350 radnika i posjedovala mrežu od otprilike 2000 uplatnih mjesta (Kozjak, 2016). U Hrvatskoj trenutno djeluje 15 casina koji posjeduju 300 stolova i preko 3500 automata. Automat klubova je 2016. godine bilo 234 i u uporabi je bilo oko 6000 automata. I za kraj trebamo navesti sportsko klađenje, koje je u Hrvatskoj vrlo popularna aktivnost što pokazuje veliki broj uplatnih mjesta za igrače, kao i popularnost sportskog klađenja preko interneta koje je u rastu (Ricijaš i Dodig, 2014).

Kada je riječ o ograničavanju pristupačnosti, prema članku 13. ovog Zakona sudionik može biti osoba koja je punoljetna. Isto tako prema Pravilniku o prostornim i tehničkim uvjetima za priređivanje igara na sreću u casinima, na automatima i uplatnim mjestima kladionica (NN 38/10, 130/10, 69/11, 15/12, 151/14) jedino punoljetne osobe mogu sudjelovati u kockanju. No praktično iskustvo, i rezultati mnogih istraživanja pokazuju da se u stvarnosti to ne provodi. Pa tako rezultati istraživanja Ricijaša i suradnika (2016) pokazuju da se 72,9% hrvatskih srednjoškolaca barem jedanput u životu kockalo ili kladilo.

Nedvojbeno možemo zaključiti kako postoje okolinski čimbenici koji doprinose uključivanju maloljetnika u igre na sreću i razvoju problema povezanih s kockanjem, prije svega izražena dostupnost i pristupačnost igara. No, da bismo mogli jasnije objasniti ovaj društveni fenomen potrebno je analizirati i neke biopsihosocijalne čimbenike.

3. ZASTUPLJENOST KOCKANJA I PROBLEMA POVEZANIH S KOCKANJEM KOD ADOLESCENATA

Adolescencija je, kao što je navedeno u uvodnom poglavlju ovog rada, vrlo burno životno razdoblje karakterizirano brojnim biološkim, psihološkim, emocionalnim, kognitivnim i socijalnim promjenama (Ajduković i Ljubotina, 1995). U tom životnom razdoblju događa se tranzicija u odraslu dob, te adolescenti diskrepancu između biološke i socijalne zrelosti često pokušavaju ostvariti upravo kroz upuštanje u različita rizična ponašanja (Moffit, 1993; prema Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić, 2015). U tom smislu, mladi često istovremeno manifestiraju različite oblike rizičnih ponašanja, od konzumiranja sredstava ovisnosti do činjenja prekršaja i kaznenih djela, općenito krše društvene norme i očekivanja od strane odraslih, te se suprostavljaju autoritetima.

S obzirom da je kockanje aktivnost čija su glavna obilježja preuzimanje rizika i traženje uzbuđenja, razumno je pretpostaviti da su adolescenti u većem riziku za uključivanje u aktivnosti kockanja i za razvoj problema s kockanjem (Derevensky i Gupta, 1997; prema Dodig i Ricijaš, 2011a). To kontinuirano potvrđuju i rezultati inozemnih i domaćih istraživanja koji govore u prilog značajnoj zastupljenosti kockanja i problema povezanih s kockanjem upravo u skupini adolescenata.

Na Islandu su 2005. godine Olason, Sigurdardottir i Smari proveli istraživanje na uzorku od 750 učenika, u dobi od 16 do 18 godina, od kojih su 371 bile djevojke a 379 dječaci. Cilj ovog istraživanja je bila procjena sudjelovanja u kockanju i problematičnog kockanja među islandskim adolescentima. Rezultati su pokazali kako je 96% adolescenata kockalo u životu, 79% ih je kockalo barem jednom u protekloj godini, te oko 10% ih kocka barem jednom tjedno. Stopa problematičnog kockanja je procjenjivana pomoću South Oaks skale kockanja za procjenu rizičnosti kockanja adolescenata (SOGS-RA) koja je identificirala 2,7% problematičnih kockara, dok je DSM-IV-MR-J identificirao 2% sudionika kao problematične kockare. Problematično kockanje se pokazalo više uobičajeno za dječake nego za djevojke (Olason, Sigurdardottir i Smari, 2005). Molde i suradnici (2009) su 2004. godine proveli istraživanje o kockanju preko internetske ankete na području zapadne Norveške, i to na uzorku od 1351 dječaka i djevojaka u dobi od 16 do 19 godina iz 151 srednjoškolska razreda, odnosno kako oni navode, klastera. Procijenjena

prevalencija problematičnog kockanja u populaciji je iznosila 1,9%, dok je za patološko kockanje ona iznosila 2,5% (procijenjena prevalencija problematičnog i patološkog kockanja je iznosila 4,4%) (Molde i sur., 2009). Villella i suradnici su proveli istraživanje nad 2853 srednjoškolaca iz grada Barlette na jugu Italije, kako bi procijenili prevalenciju različitih bihevioralnih ovisnosti u populaciji adolescenata, te su utvrdili da stopa prevalencije patološkog kockanja iznosi 7% (Villella i sur., 2011). Nadalje, Molinaro i suradnici (2014) su proveli višedimenzionalnu usporedbu između 9 europskih država. Na uzorku od 31236 16-godišnjih učenika su utvrdili prevalenciju problematičnog kockanja koja je iznosila 3,7%. Za kraj ćemo navesti još jednu preglednu studiju različitih istraživanja provedenih u svijetu od 2000. godine. Calado, Alexandre i Griffiths (2016) navode kako od 0,2 do 12% mladih zadovoljava kriterije za problematično kockanje, te ono što je zanimljivo da se ova krajnost od 12% odnosi upravo na hrvatsko istraživanje provedeno od strane Ricijaša i suradnika (2016). Kinable (2006, prema Calado, Alexandre i Griffiths; 2016) je proveo studiju nad 38357 belgijskih adolescenata starih između 12-18 godina, a rezultati su pokazali da je 40,1% uzorka kockalo tijekom života barem jednom u nekoj od igara na sreću. Ipsos MORI (2014; prema Calado, Alexandre i Griffiths; 2016) je proveo studiju nad 2796 učenika starih između 11 i 16 godina u Engleskoj i Wales-u. Međutim studija se fokusirala na uzorak od 11-15 godina, i rezultati su pokazali da je 16% učenika kockalo u posljednjih sedam dana prije ankete. Te naposljetku, Lupu i Todirita (2013; prema Calado, Alexandre i Griffiths; 2016) su proveli studiju o kockanju nad 1032 adolescenata dobi između 11 do 19 godina u Rumunjskoj. Rezultati su pokazali da je 73% kockalo rekreativno, dok je njih 3,5% patološki kockalo.

U Republici Hrvatskoj je proveden određeni broj istraživanja koja otkrivaju ponajprije prevalenciju kockanja među adolescentima, stoga će u nastavku biti prikazani rezultati istih. Dodig i Ricijaš (2011a) su proveli istraživanje na uzorku 261 srednjoškolaca svih razreda i različitih usmjerenja na području Grada Zagreba, a jedan od ciljeva istraživanja je bilo stjecanje uvida u navike i prevalenciju rizičnosti kockanja. Rezultati su pokazali da je 75% srednjoškolaca kockalo barem jedanput u životu, te kako postoji značajan udio onih koji zadovoljavaju kriterije za rizično (20 do 26%) i problematično kockanje (8 do 12%). Nadalje, Ricijaš i suradnici (2016) su proveli istraživanje na dosad najvećem uzorku srednjoškolaca. Naime, u istraživanje je sudjelovalo 2702 učenika svih razreda sva tri hrvatska srednjoškolska programa iz 7 gradova u Republici Hrvatskoj. Temeljni cilj istraživanja je bio dobivanje uvida u zastupljenost kockanja te štetnih psihosocijalnih

posljedica kockanja kod hrvatskih srednjoškolaca. Rezultati su pokazali kako je 72,9% srednjoškolaca barem jednom u životu kockalo ili se kladilo. Najveći udio učenika ima iskustvo sportskog klađenja i igranja lutrijskih igara, pri čemu je klađenje na sportske rezultate najučestalija igra na sreću. Također se utvrdilo da 17% srednjoškolaca ima nisko do umjereno razvijene probleme a čak 13% zadovoljava kriterije za visoku razvijenost problema povezanih s kockanjem.

Kao što smo mogli vidjeti kroz ovaj pregled istraživanja, broj adolescenata (srednjoškolaca) u Hrvatskoj koji su barem jednom imali iskustva s kockanjem se kreće oko 75%, što je svakako zabrinjavajuća brojka ali ne iznenađujuća s obzirom na dostupnost i pristupačnost igara na sreću u našoj zemlji. Ono što također zabrinjava je razina problema povezanih s kockanjem koju su srednjoškolci razvili, a ona u posljednje navedenom istraživanju dostiže razinu od 13%. To je zabrinjujuće jer je istraživanje provedeno na reprezentativnom uzorku hrvatskih srednjoškolaca i zasigurno je time dobiven uvid u stvarno stanje kod cjelokupne populacije srednjoškolaca, što nam govori da je kockanje, ali i problemi povezani s kockanjem, jedna vrlo raširena pojava među tom populacijom.

4. POVEZANOST PROBLEMATIČNOG KOCKANJA I OVISNOSTI O INTERNETU ADOLESCENATA

Fenomeni problematičnog kockanja i ovisnosti o internetu su nam vrlo dobro poznati, susrećemo se s njima no nisu dovoljno istraženi. Ono što je posebno nedovoljno istraženo je povezanost ta dva fenomena, te su istraživanja koja se bave tim područjem u povojima i začetcima. Možemo reći da je ovo područje istraživački vrlo potentno, a razlozi su višestruki. Ono što se prvo nameće kao razlog je prethodno navedena činjenica da postoji vrlo mali broj istraživanja u kojima se pokušava pronaći povezanost između ove dvije pojave. Sljedeći razlog je činjenica da adolescenti često manifestiraju višestruka rizična ponašanja te se uključuju u više različitih aktivnosti koje su potencijalno štetne za njih (Jessor, 1977; prema Welte i sur., 2009). Ako koristimo tu logiku, onda komorbiditet problematičnog kockanja i ovisnosti o internetu, odnosno prekomjerne uporabe interneta i prekomjernog kockanja, svakako nije isključen. Te kao posljednji razlog je činjenica da oba fenomena pripadaju istoj skupini tj. bihevioralnim ovisnostima, te je stoga za pretpostaviti da postoje određeni zajednički prediktori. Nadalje, internet je postao gotovo neizostavni dio svakodnevnice cjelokupne populacije, a pogotovo trenutnih adolescenata jer je to generacija koja je od malih nogu odrastala uz njega te im je dostupan „kao na dlanu“. Uz to, znamo i da je kockanje dostupna, pristupačna i popularna aktivnost među adolescentima. Sve te okolnosti potencijalno doprinose povezanosti ovih dvaju fenomena.

Sada će biti prikazana neka istraživanja koja su pokušala istražiti povezanost između problematičnog kockanja i ovisnosti o internetu. Primjerice, Mitchell i suradnici (2005; prema Parker i sur., 2008) svojim su istraživanjem utvrdili da 15% pojedinaca koji su bili ovisni o internetu su također bili uključeni u kockanje preko interneta i igranje igara.

Nadalje, Parker i suradnici (2008) su istraživali vezu između kockarskog ponašanja i drugih ovisničkih ponašanja kao što su korištenje interneta ta igranje kompjuterskih/video igara.

Istraživanje je provedeno na od uzorku od 667 adolescenata (od kojih su 249 mladića i 418 djevojaka) u starosti od 13 do 18 godina. Uzorak je bio podijeljen u dvije grupe; jedna grupa su bile osobe od 13 do 15 godina, dok je druga grupa obuhvaćala osobe od 16 do 18 godina. Mlađa grupa je uključivala 209 osoba (80 mladića i 129 djevojaka) s prosjekom od 14,47 godina, dok je

starija grupa uključivala 458 osoba (169 mladića i 289 djevojaka) s prosjekom od 16,98 godina. Za mjerenje emocionalne inteligencija je korišten Emotional Quotient Inventory – verzija za mlade (EQ-i:YV; Bar-On & Parker, 2000), dok su se ovisnička ponašanja procjenjivala korištenjem sljedećih instrumenata: Internet Addiction Questionnaire (IADQ; Young, 1998), Problem Video Game Playing Scale (PVGS; Salguero i Moran, 2002), i South Oaks Gambling Screen-Revised for Adolescents (SOGS-RA; Winters, Stinchfield i Fulkerson, 1993; prema Parker i sur., 2008). Studijom je pronađen empirijski dokaz da nekoliko različitih varijabli s jakim adiktivnim potencijalom, kao što su korištenje kompjuterskih/video igrica, korištenje interneta i kockanje, mogu biti objašnjene s jednom latentnom varijablom koju su autori nazvali „disfunkcionalna preokupacija“. Ta latentna varijabla se pojavila u oba uzorka adolescenata, a koja objašnjava najveću vrijednost varijance za ovisnička ponašnja u starijem uzorku adolescenata. Također, analiza puteva je otkrila kako je emocionalna inteligencija srednji do snažni prediktor ovisničkih ponašanja. Emocionalna inteligencija je objašnjavala 58% varijance kod mlađeg uzorka za ovisnička ponašanja, dok je objašnjavala 31% varijance za ovisnička ponašanja kod starijeg uzorka adolescenata. Autori ističu da dimenzija interpersonalnih sposobnosti pokazala najvažnijom što može biti indikator da su osobe manjkavih interpersonalnih vještina sklonije ovisničkim ponašanjima, no sugeriraju daljnje istraživanje te povezanosti (Parker i sur, 2008).

Kao što vidimo, mali broj istraživanja i studija je dostupno u domeni povezanosti problematičnog kockanja i ovisnosti o internetu, što svakakao ide u prilog tome da je to područje nedovoljno istraživano. U skladu s time, ovaj će diplomski rad pokušati doprinijeti širenju znanstvenih spoznaja u ovom području.

5. CILJEVI, ISTRAŽIVAČKI PROBLEMI I HIPOTEZE

5.1. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Ovo istraživanje je sastavni dio istraživanja „Prevalencija kockanja i korištenje interneta kod mladih u Zadarskoj županiji“ provedenog od strane Službe za mentalno zdravlje i prevenciju ovisnosti Zavoda za javno zdravstvo Zadar.

Temeljni cilj istraživanja je steći uvid u aktivnosti i učestalost kockanja muških učenika zadarskih srednjih škola, zastupljenost problema povezanih s kockanjem, kao i povezanost problematičnog kockanja i problematične uporabe interneta.

Specifični ciljevi su utvrditi zastupljenost i učestalost sudjelovanja u različitim igrama na sreću i zastupljenost problema, razlike u učestalosti kockanja i zastupljenosti problema povezanih s kockanjem s obzirom na vrstu škole i razred. Sljedeći specifični cilj je istražiti povezanost problematičnog kockanja i ovisnosti o internetu.

5.2. ISTRAŽIVAČKI PROBLEMI

- 1.** Utvrditi koje aktivnosti kockanja (vrsta i intenzitet) prevladavaju kod muških učenika zadarskih srednjih škola.
- 2.** Utvrditi zastupljenost problema povezanih s kockanjem kod muških učenika zadarskih srednjih škola.
- 3.** Utvrditi postoje li razlike u aktivnostima i izraženosti štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem s obzirom na razred i vrstu škole.
- 4.** Utvrditi postoje li razlike u izraženosti problema povezanih s prekomjernim korištenjem interneta s obzirom na razinu problema povezanih s kockanjem.

5.3. HIPOTEZE

Hipoteze postavljene u ovom radu temelje se na dosadašnjim znanstvenim spoznajama iz Hrvatske i inozemstva, a prikazanih u uvodnom dijelu ovog rada.

H1: Među muškim učenicima zadarskih srednjih škola životna prevalencija i učestalost sudjelovanja je najviša kod sportskog klađenja, a potom slijede igre na automatima.

H2: Postoje razlike u učestalosti kockanja među muškim učenicima s obzirom na vrstu škole i razred, na način da učenici strukovnih škola i učenici viših razreda učestalije kockaju.

H3: Postoji visoka zastupljenost problema povezanih s kockanjem među muškim učenicima zadarskih srednjih škola.

H4: Postoje razlike u zastupljenosti problema povezanih s kockanjem među muškim učenicima s obzirom na vrstu škole i razred, na način da su najizraženiji u strukovnim školama i višim razredima.

H5: Postoje razlike u izraženosti problematične uporabe interneta s obzirom na razinu problema povezanih s kockanjem na način da mladići koji imaju izraženije štetne psihosocijalne posljedice povezane s kockanjem u većoj mjeri manifestiraju i probleme povezane s prekomjernom uporabom interneta.

6. METODOLOGIJA

6.1. UZORAK ISPITANIKA

Istraživanje je provedeno na uzorku od 642 učenika zadarskih srednjih škola. No, za potrebe ovog rada ćemo se usmjeriti isključivo na mladiće (N=411). Argument za usmjeravanje samo na mladiće su rezultati dosadašnjih istraživanja koja kontinuirano potvrđuju da je kockanje primarno muški fenomen (Govoni, Rupcich i Frisch, 1996; Jackson i sur., 2008; Spritzer i sur., 2011; Ricijaš i sur., 2016).

Kao što je prikazano u Tablici 1, istraživanjem su obuhvaćeni muški srednjoškolci od prvog do završnog razreda različitih srednjoškolskih usmjerenja u gradu Zadru. U istraživanju je sudjelovao po jedan razred iz generacije učenika te škole, i to dviju strukovnih trogodišnjih škola (Poljoprivredna škola i Strukovna škola Vice Vlatkovića), tri četverogodišnje strukovne škole (Pomorska škola, Strukovna škola Vice Vlatkovića i Tehnička škola), te dviju gimnazija (Gimnazija Vladimira Nazora i Gimnazija Jurja Barakovića). U uzorku najveći postotak čine učenici strukovnih četverogodišnjih škola (52,1%), a zatim slijede učenici strukovnih trogodišnjih škola (27,7%) te gimnazijalci (20,2%). Raspon dobi kreće se od 15 do 19 godina, a prosječna dob sudionika istraživanja je 16,59 godina ($SD_{dob}=1,165$). Distribucija učenika po razredima je skoro pa podjednaka, s tim da se ona razlikuje kod 4. razreda što je i očekivano s obzirom da ne postoji 4. razred u strukovnim trogodišnjim školama. Najčešći školski uspjeh koji učenici postižu u prethodnom razredu je vrlo dobar (47,8%), a potom slijede dobar (34,6%) i odličan (15,3%) uspjeh, dok su najrjeđi dovoljan (1,7%) i nedovoljan (0,5%) uspjeh. Prosječni uspjeh na razini svih mladića u uzorku je 3,76 ($SD=0,745$).

Tablica 1.: Opis uzorka prema osnovnim sociodemografskim obilježjima

UZORAK MLADIĆA	N=411				
VRSTA ŠKOLE	Strukovna trogodišnja N=114 (27,7%)	Strukovna četverogodišnja N=214 (52,1%)		Gimnazija N=83 (20,2%)	
RAZRED	1. razred N=109 (26,5%)	2. razred N=101 (24,6%)		3. razred N=103 (25,1%)	4. razred N=98 (23,8%)
ŠKOLSKI USPJEH	Nedovoljan (1) N=2 (0,5%)	Dovoljan (2) N=7 (1,7%)	Dobar (3) N=142 (34,6%)	Vrlo dobar (4) N=196 (47,8%)	Odličan (5) N=63 (15,3%)

6.2. INSTRUMENTARIJ

Ovo istraživanje je sastavni dio istraživanja „Prevalencija kockanja i korištenje interneta kod mladih u Zadarskoj županiji“ Službe za mentalno zdravlje i prevenciju ovisnosti Zavoda za javno zdravstvo Zadar, a voditeljica istraživanja je Marija Pupić-Bakrać, dr. med. spec. epidemiologije.

Kako bi se ostvarili temeljni ciljevi istraživanja, odnosno kako bi se stekao uvid u aktivnosti i učestalost kockanja muških učenika zadarskih srednjih škola, zastupljenost problema povezanih s kockanjem, kao i povezanost problematičnog kockanja i problematične uporabe interneta, korištena je lepeza provjerenih instrumenata dobrih metrijskih obilježja, a radi se o sljedećim instrumentima:

1. Upitnik o osnovnim sociodemografskim obilježjima

Ovim upitnikom su prikupljeni podaci koji se tiču spola, dobi, mjesta stanovanja, vrste škole, razreda, uspjeha u prošloj školskoj godini te članova kućanstva.

2. Upitnik kockarskih aktivnosti (Ricijaš i sur., 2011)

Ovim upitnikom ispituje se uključivanje mladih u kockarske aktivnosti te učestalost igranja igara na sreću. Za potrebe ovog rada korišteni su podaci za 7 različitih igara na sreću (loto igre, jednokratne srećke, sportsko klađenje, igre na automatima, rulet u casinu ili automat klubu, kartanje za novac, on-line kockanje na internetu bez novčanog uloga). Zadatak sudionika bio je da za svaku igru na sreću označe jesu li je ikada u životu igrali (da/ne), te ukoliko jesu, koliko često to čine (jednom godišnje ili manje od toga, par puta godišnje, 1-2 puta mjesečno, jedanput tjedno, par puta tjedno, svakodnevno), isto tako je sudionik trebao označiti koliko je godina imao kada je prvi put igrao neku od igara.

3. Kanadski upitnik kockanja adolescenata – CAGI

Za procjenu razine ozbiljnosti problema povezanih s kockanjem adolescenata korišten je Kanadski upitnik kockanja adolescenata (Tremblay, Stinchfield, Wiebe i Wynne, 2010), ujedno i prvi instrument konstruiran ciljano za populaciju mladih. U ovom istraživanju korišten je dio instrumenta koji se sastoji od 24 čestice koje se originalno raspoređuju na četiri faktora: psihološke posljedice kockanja, socijalne posljedice kockanja, financijske posljedice kockanja te preokupacija i nedostatak kontrole. Ova četiri faktora daju četiri zasebna rezultata. Peti rezultat odnosi se na opću mjeru ozbiljnosti problema. Tim rezultatom dobiva se podatak o intenzitetu štetnih psihosocijalnih posljedica i njime se mjeri ukupna ozbiljnost problema, te se sudionici raspoređuju u tri kategorije:

1. nepostojanje problema povezanih s kockanjem (zeleno svjetlo),
2. niska do srednja ozbiljnost problema povezanih s kockanjem (žuto svjetlo),
3. visoka ozbiljnost problema povezanih s kockanjem (crveno svjetlo).

Sudionici su na 24 pitanja ovog instrumenta odgovarali na ljestvici od četiri stupnja. Primjer čestica je „*Koliko često si osjećala/o krivnju zbog (količine) novca izgubljenog kockanjem/klađenjem?*“ (1 - nikada, 2 - ponekad, 3 - većinu vremena, 4 - gotovo uvijek) ili „*Koliko često si posudila/o novac od obitelji, prijatelja ili drugih osoba za kockanje/klađenje?*“ (1 - nikada, 2 - jedan do tri puta, 3 - četiri do šest puta, 4 - sedam ili više puta).

4. Test ovisnosti o internetu

Za dobivanje uvida u navike korištenja interneta korišten je Test ovisnosti o internetu (eng. Internet Addiction Test - IAT, Young, 1998). Sudionici su na 24 čestica ovog instrumenta odgovarali na ljestvici od četiri stupnja. Primjer jedne čestice je *“Koliko često ostaješ duže na internetu nego što si planirao?”* (0 – nikada, 1 – rijetko, 2 – povremeno, 3 – često, 4 – vrlo često, 5 – uvijek).

5. Zasebna pitanja o nekim obilježjima sudjelovanja u igrama na sreću

U upitniku su korištena dva pitanja koja istražuju neke obilježja sudjelovanja u igrama na sreću. Primjer jednog pitanja je *“Da li se kockaš/kladiš češće sam ili u društvu?”* gdje je sudionik trebao zaokružiti jednu od 6 čestica na ljestvici od 1 do 6 (1 – uopće ne kockam, 2 – uvijek ili gotovo uvijek kockam sam, 3 – češće kockam sam nego u društvu, 4 – podjednako kockam sam i u društvu, 5 – češće kockam u društvu, 6 – uvijek ili gotovo uvijek kockam u društvu). Nadalje, uz ovo pitanje sudionici su trebali na skali od 0 do 7 zaokružiti koliko osobno smatraju da je njihovo kockanje problematično, gdje 0 znači uopće ne kockam, 1 - uopće nije problematično, te 7 – izrazito je problematično.

6.3. NAČIN PROVEDBE ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je provedeno u travnju 2019. godine na način da su djelatnici Službe za mentalno zdravlje i prevenciju ovisnosti Zavoda za javno zdravstvo Zadar podijelili upitnike učenicima. U istraživanju je korištena metoda samoiskaza po principu „papir-olovka”. Učenici su grupno u vlastitom razredu ispunjavali anketni upitnik. Sudjelovanje u istraživanju je bilo u potpunosti anonimno i dobrovoljno, te su učenici u svakom trenu mogli odustati od daljnjeg ispunjavanja upitnika. Za ispunjavanje upitnika je bilo predviđeno desetak minuta.

6.4. OBRADA PODATAKA

U svrhu ostvarivanja postavljenih ciljeva ovog istraživanja koristile su se sljedeće statističke metode i analize:

1. Hi-kvadrat test

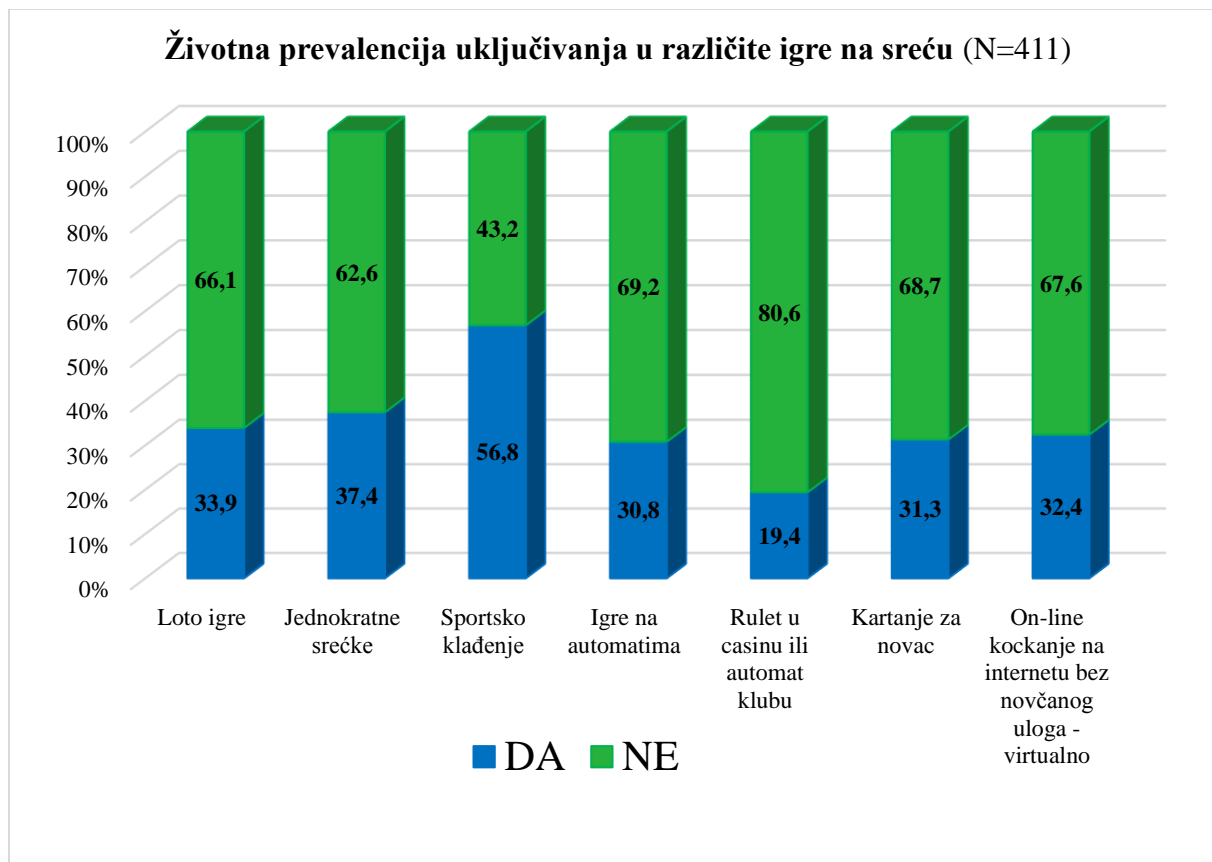
2. Metode neparametrijske statistike; zbog distribucija koje odstupaju od normalne (Kruskal Wallisov test, Mann-Whitneyev test)

7. REZULTATI I RASPRAVA

7.1. AKTIVNOSTI KOCKANJA MUŠKIH SREDNJOŠKOLACA

7.1.1. ZASTUPLJENOST I UČESTALOST AKTIVNOSTI KOCKANJA

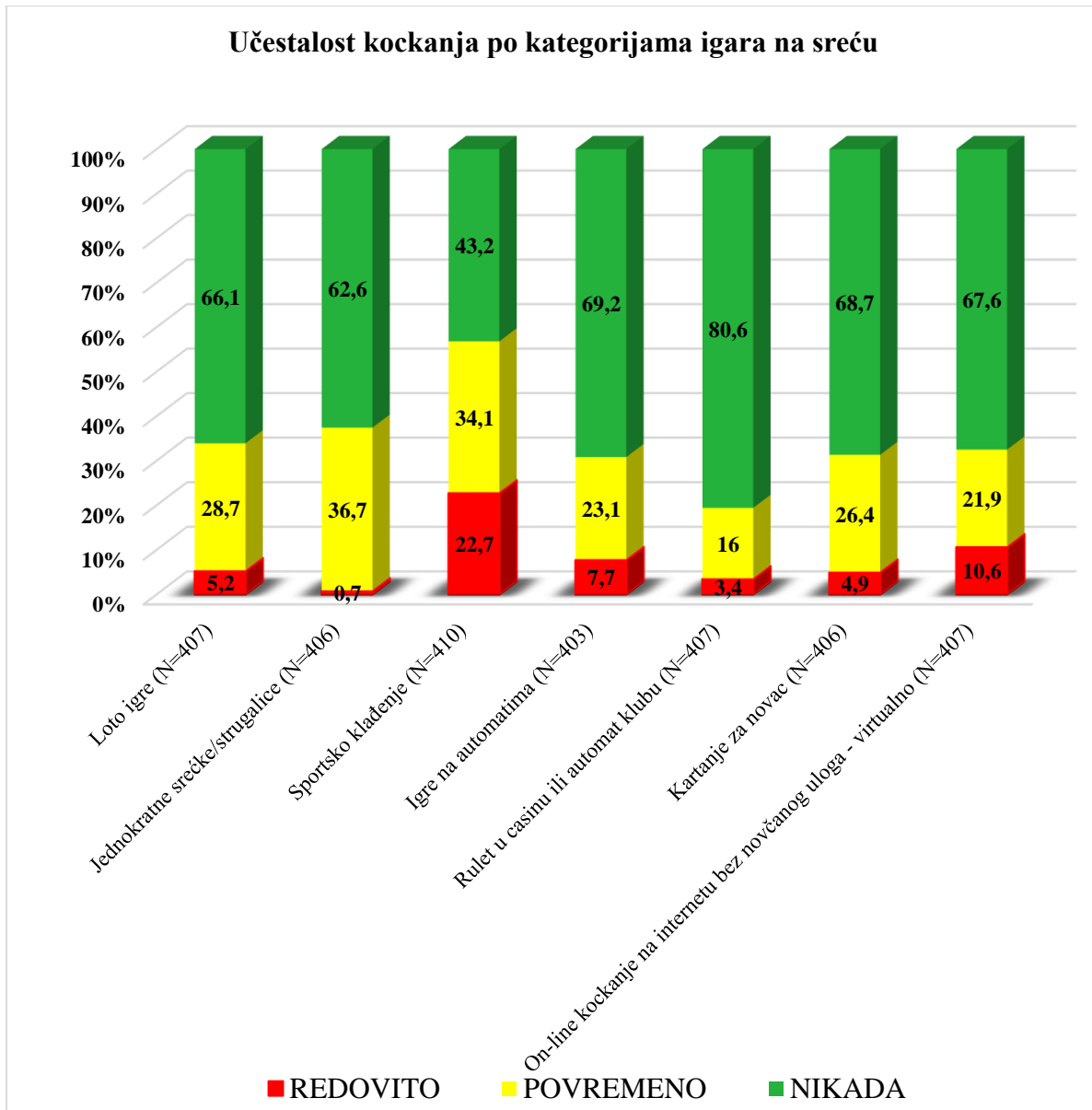
Kao što je navedeno u uvodnom dijelu ovoga rada, kockanje je vrlo rašireno u cjelokupnom društvu Republike Hrvatske, pa tako i među mladima. Isto tako, igre na sreću su vrlo pristupačne i dostupne mladima, stoga je za dublje razumijevanje ovog fenomena potrebno detaljnije istražiti aktivnosti kockanja adolescenata. Kako bi utvrdili životnu prevalenciju i učestalost kockanja muških srednjoškolaca u Zadru, koristili smo Upitnik kockarskih aktivnosti koji je opisan u poglavlju *Instrumentarij*. Njime smo dobili uvid u kockarske navike i aktivnosti zadarskih mladića koje će sada biti prikazane. Na Slici 1 je grafički prikaz životne prevalencije uključivanja u različite igre na sreću, pa se tako čak 56,8% mladića barem jednom u životu kladilo, dok je njih 37,4% jednom u životu odigralo jednokratne srećke. Nadalje, igre koje imaju najveću životnu prevalenciju su loto igre koje su 33,9% mladića odigrale barem jednom u životu, a potom slijedi virtualno kockanje (bez novčanog uloga). U njemu je jednom životu sudjelovalo 32,4% mladića, dok je njih 31,3% barem jednom u životu kartalo za novac. 30,8% muških srednjoškolaca u Zadru je jednom u životu odigralo igre na automatima, dok je njih 19,4% barem jednom u životu odigralo rulet u casinu ili automat klubu.

Slika 1. Grafički prikaz životne prevalencije uključivanja u različite igre na sreću (da/ne-izraženo u postocima)

Što se tiče inteziteta uključenosti u igre na sreću, za to je isto tako korišten Upitnik kockarskih aktivnosti. Za potrebe prikaza podataka, tijekom njihove obrade smo originalnih 7 kategorija učestalosti grupirali u 3 kategorije; *nikada*, *povremeno*, *redovito*, gdje *povremeno* obuhvaća 3 originalne kategorije (jedanput godišnje ili manje, par puta godišnje, 1-2 puta mjesečno), a *redovito* 3 originalne kategorije (jedanput tjedno, par puta tjedno, svakodnevno). Kao što je grafički prikazano na Slici 2, najučestalija kockarska aktivnost među muškim srednjoškolcima je sportsko klađenje, gdje je dobiveno da njih 22,7% to čini redovito dok se 34,1% kladi povremeno. Sljedeća vrsta igre na sreću koja je popularna su virtualne igre bez uloga, koje 10,6% mladića igraju redovito a 21,9% igra povremeno. Nju slijede igre na automatima u kojima redovito sudjeluje 7,7% mladića, a povremeno 23,1% mladića. Te tri vrste igre na sreću su najpopularnije, a slijedu ih loto igre (koje redovito igra 5,2% mladića a povremeno 28,7%),

kartanje za novac (redovito ih igra 4,9% mladića, povremeno 26,4%) i rulet u casinu ili automat klubu (njega redovito igraju 3,4%, a povremeno 16% mladića). Igra koja je najmanje česta su jednokratne srećke/strugalice, a njih samo 0,7% igra redovito te 36,7% povremeno.

Slika 2. Grafički prikaz učestalost kockanja različitih igara na sreću (izraženo u postotcima)

Prema podacima dobivenim analizom ovog dijela upitnika, djelomično se može prihvatiti prva hipoteza. Naime, može se prihvatiti da sportsko klađenje ima najveću životnu prevalenciju i da je najučestalija igra na sreću među muškim srednjoškolcima u Zadru, no odbacuje se dio hipoteze koji se odnosi na to da igre na automatima slijede sportsko klađenje po pitanju životne prevalencije i učestalosti. Podaci su pokazali da jednokratne srećke imaju drugu najvišu životnu prevalenciju među mladićima, dok su virtualne igre bez novčanog uloga druge po redu po učestalosti odigravanja nakon sportskog klađenja.

Dio hipoteze kojom smo pretpostavili da sportsko klađenje ima najveću životnu prevalenciju i učestalost je u skladu s domaćim istraživanjima navedenim u uvodnom dijelu ovog rada koja su pokazala da su sportske kladionice vrlo popularne među adolescentima, odnosno mladićima (Dodig i Ricijaš, 2011a; Ricijaš, Dodig Hundrić i Kranželić, 2015). Nadalje, to što se najveći broj muških srednjoškolaca u Zadru barem jednom u životu kladio i to što im je sportsko klađenje najučestalija kockarska aktivnost je vrlo zabrinjavajuće, no zapravo i ne čudi jer je u cijeloj zemlji, pa tako i u Zadru, izražena velika dostupnost i pristupačnost sportskih kladionica. Također, veliku popularnost sportskog klađenja možemo možda djelomično objasniti i opće poznatoj činjenici da je Zadar iznimno sportski grad, i kroz povijest ali i u sadašnjosti, stoga je veliki broj mladića uključen u neki od mnogobrojnih sportova. Upravo uključenost u neki sport može pridonijeti uvjerenju da znanje o nekom sportu može povećati šanse za dobitkom putem sportskog klađenja, što je naravno pogrešno uvjerenje, te zapravo na taj način gledajući kontekst Zadra ne čudi kako je velik broj mladića uključen u sportsko klađenje. Uz samo bavljenje sportom u Zadru je zamjetno i samo praćenje različitih sportova, bilo uživo na utakmicama ili preko televizije. Tu ne smijemo izostaviti ogroman učinak medija, jer su sportski prijenosi bombardirani promidžbenim programima koji agresivno reklamiraju sportsko klađenje naglašavajući mogućnost brze i velike zarade, kao i privid glamura i uspjeha. Upravo tu mladi percipiraju mogućnost brze zarade veće količine novca koja im nije dostupna u srednjoškolskoj dobi, stoga pokušavaju kroz sportsko klađenje ali i druge igre na sreću doći do novaca. Sportsko klađenje je često i povezano s praćenjem sportskih događaja, te je iz životnog iskustva svakako vidljivo naglašavanje od strane adolescenata kako im je gledanje utakmice napetije ako su se kladili na ishod iste. Svi ovi čimbenici su moguće djelovali i potencirali popularnost sportskih kladionica među zadarskim srednjoškolcima, no to je nešto o čemu bi trebalo još raspravljati i detaljnije istražiti.

Igra koja ima drugu najveću životnu prevalenciju su jednokratne srećke/strugalice, a to možemo pripisati tome da tu vrste igre na sreću društvo često ne percipira ozbiljnom. Visoku životnu prevalenciju jednokratnih srećki možemo objasniti i činjenicom da veliki broj mladih osoba dođu s tom vrstom igre u kontakt tako što im netko kupi strugalicu, primjerice roditelji ili neka bliska odrasla osoba, i to u mlađoj životnoj dobi. No visoka životna prevalencija jednokratnih srećki zapravo nije toliko zabrinjavajuća ako je sagledamo u kontekstu učestalosti odigavanja, jer samo 0,7% mladića igra tu igru redovito.

Ovdje dolazimo do igre koja je druga po učestalosti među zadarskim srednjoškolcima, a to je virtualno kockanje bez novčanog uloga. To zapravo nije kockanje u pravom smislu te riječi, no zaslužuje našu pozornost jer mlada osoba može doživjeti neke aspekte pravih kockarskih igara kao što su dobitak i uzbuđenje, te joj to može biti informacija i okolnost u kojoj će lakše odabrati da se okuša u nekoj pravoj igri na sreću. Njihovu popularnost možemo pripisati prisutnosti interneta, tehnologije i pametnih telefona u svakodnevnicu, što je omogućilo dostupnost takvih vrsta igara. Ono što zbrinjava je visoka životna prevalencija igara na sreću kao što je kartanje za novac (31,3%) i igre na automatima (30,8%). To su igre na sreću koje imaju visoki adiktivni potencijal, te ako tome pridodamo podatak dobiven istraživanjem da su one treće, odnosno pete, po učestalosti to je svakako zabrinjavajuće.

7.1.2. RAZLIKE U UČESTALOSTI KOCKANJA S OBZIROM NA DOB / RAZRED

Kako bismo istražili te utvrdili postoje li razlike u učestalosti kockanja s obzirom na dob, odnosno razred, koristili smo Kruskal Wallisov test. Kao kriterijska varijabla je korišten razred. Naime, prvo je izračunata korelacija varijabli dob i razred i zaključeno je kako postoji statistički značajna visoka pozitivna korelacija između varijabli dob i razred ($r = 0,930$; $p < 0,05$), te odlučeno je da se kao kriterijska varijabla koristi razred. Tamo gdje je Kruskal Wallisovim testom utvrđeno postojanje statistički značajnih razlika, proveden je post-hoc Mann-Whitneyev test kako bismo utvrdili koji se to točno razredi međusobno razlikuju.

Tablica 2.: Razlike u učestalosti kockanja mladića s obzirom na dob (Kruskal-Wallisov test, s Mann-Whitneyevim U-testom kao post-hoc testom)

Aktivnost kockanja	Razred	MR	KW	P	MW-U post-hoc test
Loto	1.r.	175,7	16,6	<,001	3.r. > 1.r.
	2.r.	197,0			4.r. > 1.r.
	3.r.	219,3			4.r. > 2.r.
	4.r.	226,2			
Srećke	1.r.	191,8	5,3	>,050	
	2.r.	193,5			
	3.r.	210,5			
	4.r.	219,5			
Sportsko kladenje	1.r.	173,0	14,3	<,010	2.r. > 1.r.
	2.r.	212,2			3.r. > 1.r.
	3.r.	209,3			4.r. > 1.r.
	4.r.	230,9			
Igre na automatima	1.r.	173,2	16,4	<,001	2.r. > 1.r.
	2.r.	202,8			3.r. > 1.r.
	3.r.	209,2			4.r. > 1.r.
	4.r.	225,7			
Rulet	1.r.	168,1	47,4	<,001	2.r. > 1.r.
	2.r.	198,2			3.r. > 1.r.
	3.r.	208,0			4.r. > 1.r.
	4.r.	245,4			4.r. > 2.r. 4.r. > 3.r.
Kartanje za novac	1.r.	181,1	11,2	<,010	2.r. > 1.r.
	2.r.	224,7			4.r. > 1.r.
	3.r.	200,5			
	4.r.	209,9			
On-line bez novčanog uloga	1.r.	173,8	17,8	<,001	2.r. > 1.r.
	2.r.	229,5			3.r. > 1.r.
	3.r.	203,38			4.r. > 1.r.
	4.r.	212,0			

Legenda: 1.r.=1 razred; 2.r.=2. razred; 3.r.=3. razred; 4.r.=4. razred; MR=prosječni rang; KW=Kruskal-Wallisov test; p=statistička značajnost; MW-U=Mann-Whitneyev U-test

Tako je iz Tablice 2 vidljivo da, prema Kruskal-Wallisovom testu, postoji statistički značajna razlika u učestalosti kockanja muških učenika zadarskih srednjih škola u svim ispitivanim vrstama igara na sreću, osim kod jednokratnih srećki/strugalica gdje razlika nije statistički

značajna ($K-W = 5,3$; $p < 0,05$). Kako je prethodno navedeno, nakon Kruskal-Wallisovog testa smo post-hoc koristili Mann-Whitneyev test kako bismo utvrdili između kojih to točno razreda postoji razlika u učestalosti kockanja.

Ako pogledamo Tablicu 2 možemo vidjeti da učenici trećih razreda učestalije igraju loto igre od učenika prvih razreda, dok učenici četvrtih razreda učestalije igraju loto igre od učenika prvih i drugih razreda. Kod sportskog klađenja je vidljivo da se učenici drugih, trećih i četvrtih razreda značajno razlikuju u učestalosti sportskog klađenja od učenika prvih razreda. Slična situacija je vidljiva i kod igara na automatima, gdje je također utvrđena razlika u učestalosti odigravanja istih na način da učenici drugih, trećih i četvrtih razreda učestalije igraju ovu vrstu igre na sreću nego učenici prvih razreda. Nadalje, kod ruleta je utvrđen najveći broj razlika među različitim razredima, na način da učenici drugih, trećih i četvrtih razreda učestalije igraju rulet od učenika prvih razreda, no učenici četvrtih razreda češće igraju rulet od učenika drugih i trećih razreda. Što se tiče kartanja za novac, post-hoc Mann-Whitneyev test je utvrdio da postoje razlike u učestalosti igranja ove vrste igre na sreću i to da učenici drugih te četvrtih razreda učestalije kartaju za novac nego učenici prvih razreda. Posljednja kategorija igre na sreću je virtualno kockanje bez uloga gdje je utvrđeno da postoje razlike među učenicima različitih razreda i to da učenici drugih, trećih i četvrtih razreda učestalije sudjeluju u ovoj igri nego učenici prvih razreda.

7.1.3. RAZLIKE U UČESTALOSTI KOCKANJA S OBZIROM NA VRSTU ŠKOLE

Nadalje smo provjerili postoje li razlike u učestalosti kockanja s obzirom na vrstu škole. S tim je ciljem proveden Kruskal-Wallisov test kako bi vidjeli postoji li statistički značajna razlika u učestalosti kockanja s obzirom na vrstu škole, a kao post-hoc test provedeni su Mann-Whitneyevi testovi koji su nam pokazali između kojih škola su te razlike.

Tablica 3.: Razlike u učestalosti kockanja mladića s obzirom na vrstu škole (Kruskal-Wallisov test, s Mann-Whitneyevim U-testom kao post-hoc testom)

Aktivnost kockanja	Vrsta škole	MR	KW	p	MW-U post-hoc test
Loto	S3	183,9	14,2	<,001	GIM>S3
	S4	201,6			GIM>S4
	GIM	237,6			
Srećke	S3	192,5	6,4	<,010	GIM>S3
	S4	199,8			GIM>S4
	GIM	228,2			
Sportsko klađenje	S3	180,4	12,8	<,010	S4>S3
	S4	205,9			GIM>S3
	GIM	239,1			GIM>S4
Igre na automatima	S3	192,7	1,9	>,050	
	S4	203,0			
	GIM	212,0			
Rulet	S3	192,4	8,7	<,010	GIM>S3
	S4	201,4			GIM>S4
	GIM	226,4			
Kartanje za novac	S3	181,2	9,8	<,010	S4>S3
	S4	207,2			GIM>S3
	GIM	223,7			
On-line bez novčanog uloga	S3	176,3	13,7	<,001	S4>S3
	S4	210,3			GIM>S3
	GIM	225,1			

Legenda: S3=strukovna trogodišnja škola; S4=strukovna četverogodišnja škola; GIM=gimnazija; MR=prosječni rang; KW=Kruskal-Wallisov test; p=statistička značajnost; MW-U=Mann-Whitneyev U-test

Ukoliko promotrimo Tablicu 3, Kruskal-Wallisov test je pokazao kako postoji statistički značajna razlika u učestalosti kockanja mladića s obzirom na vrstu škole u svim igrama na sreću osim kod igara na automatima (K-W = 1,974; $p < 0,05$). Nadalje, post-hoc Mann-Whitneyev test je pokazao da učenici gimnazija učestalije igraju lutrijske igre (loto igre i jednokratne srećke/strugalice) nego učenici trogodišnjih i četverogodišnjih strukovnih škola. Što se tiče sportskog klađenja, istraživanje je pokazalo da se učenici četverogodišnjih strukovnih škola učestalije klade nego učenici trogodišnjih strukovnih škola, no ono što je zanimljivo utvrđeno je da se gimnazijalci učestalije klade u odnosu na učenike trogodišnjih i četverogodišnjih strukovnih

škola. Također je utvrđeno da gimnazijalci učestalije igraju rulet nego učenici trogodišnjih i četverogodišnjih strukovnih škola. Naposljetku, učenici četverogodišnjih strukovnih škola i gimnazija učestalije se kartaju za novac i virtualno kockaju u usporedbi s učenicima iz strukovnih trogodišnjih škola.

Nakon što su deskriptivno iznešeni podaci dobiveni istraživanjem koji su vezani uz razlike među srednjoškolcima u učestalosti kockanja s obzirom na razred i vrstu škole, potrebno je osvrnuti se na njih i njihov značaj. Za početak, u odnosu na drugu hipotezu, nju možemo djelomično prihvatiti i to da učenici viših razreda učestalije kockaju nego učenici nižih razreda. Kao što je to prikazano u Tablici 2, zajedničko je to da učenici četvrtih razreda češće kockaju u svim vrstama igara na sreću (osim srećki, kod njih generalno nije utvrđena razlika s obzirom na razred) od učenika prvih razreda. Također učenici četvrtih razreda češće igraju loto igre i rulet od učenika drugih razreda, dok također igraju češće rulet nego učenici trećih razreda. Upravo i učenici trećih razreda učestalije igraju loto igre, sportsku kladionicu, igre na automatima, rulet i on-line kockanje bez novčanog uloga od učenika prvih razreda. Ovi rezultati su očekivani, s obzirom na rezultate nekih hrvatskih istraživanja ali i na to što su učenici viših razreda u principu stari blizu 18 godina (pa čak i 18), stoga su im igre na sreću i kockanje vjerojatno i pristupačnije.

S druge strane, ono što iznenađuje jest da učenici iz gimnazija učestalije kockaju od učenika trogodišnjih i četverogodišnjih škola. U skladu s time nije potvrđen dio druge hipoteze da učenici strukovnih škola učestalije kockaju od gimnazijalaca. Ovakav ishod i rezultat je neočekivan i iznenađujuć, jer je očekivan drugačiji trend. Naime u strukovnim školama su zastupljeni učenici s lošijim akademskim i školskim uspjehom te oni generalno više manifestiraju probleme u ponašanju. Također, ovaj trend odstupa od nekih sličnih prethodno provedenih istraživanja na temu kockanja.

Ovakav nalaz možemo pripisati činjenici da tako velika dostupnost i pristupačnost kockanja dovodi do toga da je ono rašireno među svim skupinama srednjoškolaca. Također, možemo pretpostaviti i da se u gimnazijama u većoj mjeri radi o mladim ljudima koji dolaze iz obitelji s boljim socio-ekonomskim statusom, te zbog toga su oni više (u novčanom smislu) u mogućnosti kockati te im je kockanje dostupnije. Čimbenik koji potencijalno pridonosi tome da učenici gimnazija više kockaju nego učenici strukovnih škola je to da su učenici u gimnazijama većinom iz grada Zadra, dok su učenici trogodišnjih i četverogodišnjih strukovnih škola većinom

žitelji okolnih mjesta Zadra. Moramo napomenuti da ovo promišljanje proizlazi iz životnog iskustva, te je li to tako dalje u sadašnjosti bi trebalo detaljnije istražiti. Prethodno navedeni čimbenik se na prvi pogled može učiniti kao ne tako bitnim, no ako to stavimo u perspektivu da je u Zadru dostupan veliki broj sportskih kladionica, kladomata u kafićima, automat klubova i ostalih kockarskih sadržaja, to je možda dovelo do toga da gimnazijalci učestalije kockaju. U promišljanju o tome što je dovelo do ovakvog drastičnog zaokreta, nameće se misao da zbog toga što su mnogobrojna hrvatska istraživanja (koja su provedena u zadnjih 5-10 godina) pokazala upravo da učenici strukovnih škola učestalije kockaju nego učenici gimnazija, i da su možebitno potakla preventivne aktivnosti na temu kockanja u strukovnim školama. Ako koristimo tu logiku, povećani broj preventivnih aktivnosti bi trebao rezultirati smanjenjem problema koji je u fokusu, a u ovom slučaju smanjenju kockanja među strukovnjacima. No moramo istaknuti da su ovo sve samo promišljanja i nagađanja jer ne radi se o *de-facto* činjenicama, posebno u kontekstu činjenice da je i uzorak ovog istraživanja prigodan. Stoga je upravo cilj i namjera ovog diplomskog rada poticaj da se provode daljnja istraživanja o kockanju zadarskih srednjoškolaca pri čemu bi se došlo do empirijskih podataka i otkrića koja bi mogla objasniti trend povećanog i intenzivnijeg kockanja gimnazijalaca generalno, ali i u odnosu na učenike strukovnih škola.

7.2. ŠTETNE PSIHOSOCIJALNE POSLJEDICE POVEZANE S KOCKANJEM

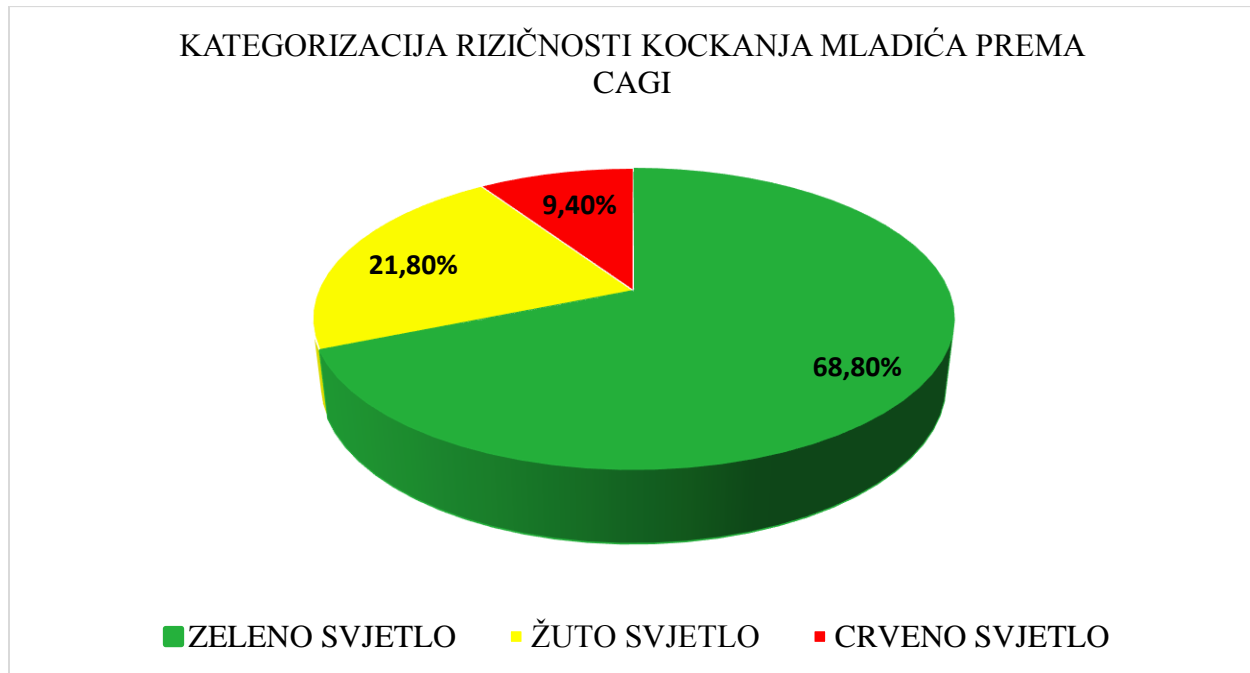
7.2.1. ZASTUPLJENOST ŠTETNIH PSIHOSOCIJALNIH POSLJEDICA POVEZANIH S KOCKANJEM

Kao što je prethodno navedeno u potpoglavlju „Instrumentarij“, za procjenu rizičnosti kockanja adolescenata korišten je Kanadski upitnik kockanja adolescenata (CAGI) koji sadrži 24 čestice iz kojih proizlazi pet zasebnih rezultata: psihološke posljedice kockanja, socijalne posljedice kockanja, financijske posljedice kockanja, preokupacija i nedostatak kontrole te opća mjera rizičnosti. Opća mjera rizičnosti (GPSS) se dobiva iz devet čestica (prikazane u Tablici 4), a ukupan broj bodova iz tih čestica dijeli sudionike u tri kategorije rizičnosti:

1. Zeleno svjetlo - nepostojanje problema vezanih uz kockanje (rezultat od 0 do 1)

2. **Žuto svjetlo** - niska do srednja ozbiljnost problema vezanih uz kockanje (rezultat od 2 do 5)

3. **Crveno svjetlo** - visoka ozbiljnost problema vezanih uz kockanje (rezultat od 6 na više)

Slika 3. Grafički prikaz udjela sudionika prema kategorijama rizičnosti (CAGI)

Kako je vidljivo na grafičkom prikazu (Slika 3), rezultati ovog istraživanja pokazuju da na razini uzorka muških zadarskih srednjoškolaca 68,8% mladića pripada skupini onih koji nisu razvili probleme vezane uz kockanje, 21,8% ih pripada skupini mladića koji su razvili nisku do srednju razinu ozbiljnosti problema vezanih uz kockanje, dok ih je čak 9,8% razvilo visoku razinu problema povezanih s kockanjem. Ovi podaci nam pokazuju kako postoji vrlo visoki postotak mladića koji imaju određene probleme vezane uz kockanje. Točnije, njih gotovo jedna trećina zadovoljava kriterije za umjerenu i visoku razinu problema.

Kako bi dobili uvid u same čestice koje ulaze u GPSS, te iz koje se dobiva mjera opće rizičnosti i koje determiniraju u kojoj od triju skupine će ispitanik biti, u nastavku se nalazi Tablica 4 zajedno s frekvencijama odgovora ispitanika na česticama.

Tablica 4: Frekvencije odgovora na česticama Opće mjere ozbiljnosti problema povezanih s kockanjem – GPSS, mladići

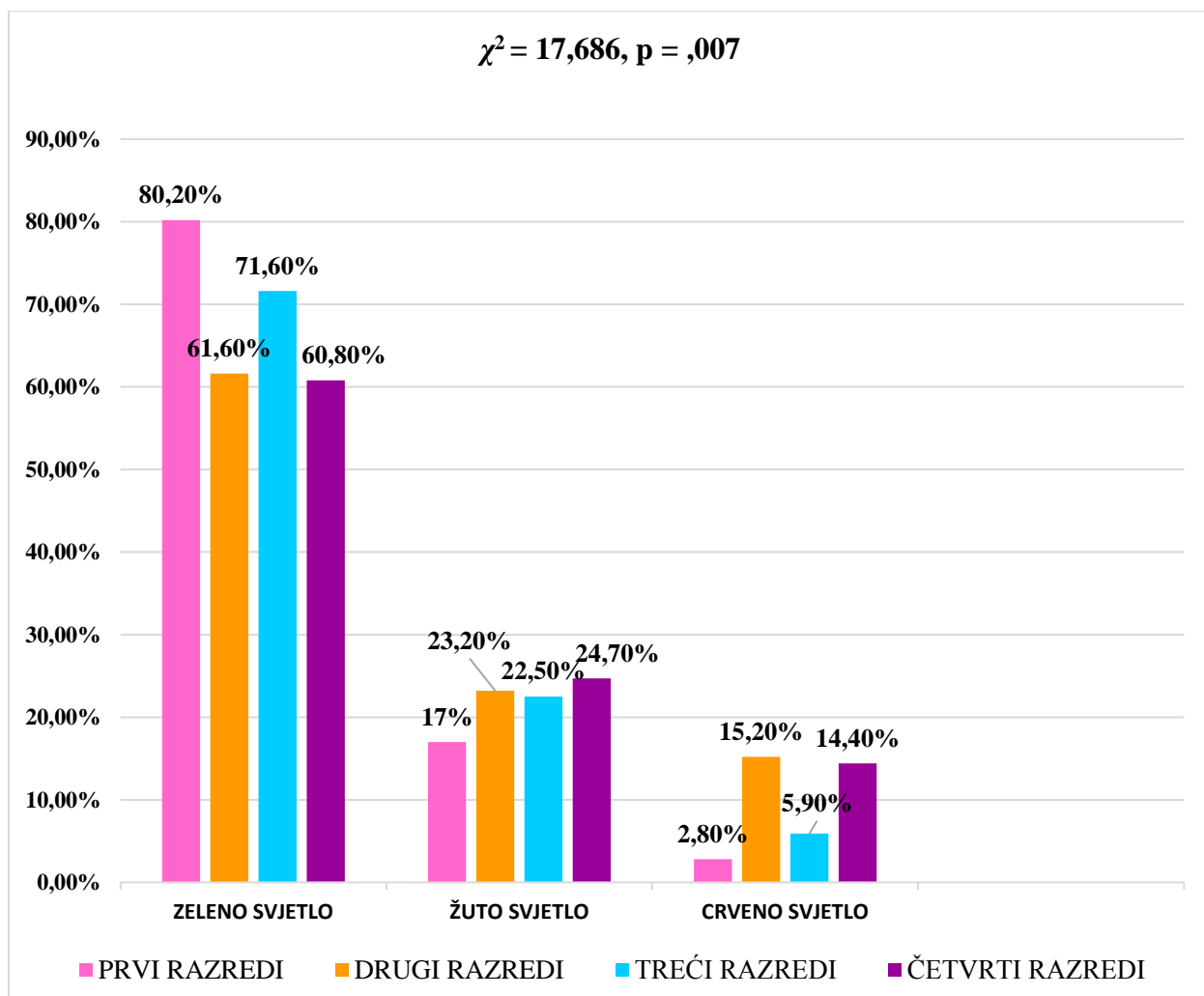
	Mladići			
	Nikada (%)	Ponekad (%)	Većinu vremena (%)	Gotovo uvijek (%)
1. Koliko često si izostao ili odustao od nekih slobodnih aktivnosti (npr. sport, muzička škola i sl.) zbog kockanja / klađenja? (2)	94,1	4,4	1,0	0,5
2. Koliko često si propustio druženje s prijateljima koji se ne kockaju / klade, kako bi se družio s prijateljima koji se kockaju / klade? (6)	93,6	4,7	1,2	0,5
3. Koliko često si aktivnosti vezane uz kockanje / klađenje planirao? (7)	72,9	22,2	3,0	2,0
4. Koliko često si se osjećao loše zbog načina na koji se kockaš / kladiš, ili zbog onoga što se događa dok se kockaš / kladiš? (8)	86,2	12,8	1,0	0,0
5. Koliko često si se vraćao drugi dan kako bi pokušao vratiti novac izgubljen kockanjem / klađenjem? (15)	85,3	10,5	2,7	1,5
6. Koliko često si skrivao svoje kockanje / klađenje od roditelja, drugih članova obitelji ili nastavnika? (17)	74,4	10,3	5,4	9,9
7. U protekla 3 mjeseca, koliko često si osjećao da možda imaš problem s kockanjem / klađenjem? (20)	95,3	4,2	0,0	0,5
8. Koliko često si novac namijenjen za hranu, odjeću, kino i slično potrošio za kockanje / klađenje, ili za vraćanje dugova izazvanih kockanjem / klađenjem? (22)	88,5	8,3	1,7	1,5
9. Koliko često si ukrao novac ili druge vrijedne stvari kako bi kockao / kladio se ili kako bi vratio dugove izazvane kockanjem / klađenjem? (24)	97,1	2,2	0,5	0,2

Potrebno je izdvojiti neke frekvencije odgovora ispitanika na pojedinim česticama, koje su vrlo zabrinjavajuće. Za početak, 22,2% mladića je ponekad planirala aktivnosti vezane uz kockanje / klađenje, 3% ih je to radilo većinu vremena dok je njih 2% gotovo uvijek planiralo aktivnosti

vezane uz kockanje. Čak 12,8% mladića se ponekad osjećalo loše zbog načina na koji se kockaju / klade, ili zbog onoga što se događa dok se kockaju / klade. Nadalje, 2,7% mladića su se većinu vremena vraćali drugi dan kako bi pokušali vratiti novac izgubljen kockanjem / klađenjem, dok 1,5% to čini gotovo uvijek. Čak 5,4% mladića je većinu vremena skrivalo svoje kockanje / klađenje od roditelja, drugih članova obitelji ili nastavnika, te je 9,9% mladića to radilo gotovo uvijek, što je vrlo zabrinjavajući podatak. Naposljetku, postotak mladića koji su većinu vremena novac namijenjen za hranu, odjeću, kino i slično potrošili za kockanje / klađenje, ili za vraćanje dugova izazvanih kockanjem / klađenjem iznosi 1,7%, dok 1,5% to radi gotovo uvijek, čime možemo potvrditi treću hipotezu.

7.2.2. RAZLIKE U ZASTUPLJENOSTI ŠTETNIH PSIHOSOCIJALNIH POSLJEDICA POVEZANIH S KOCKANJEM S OBZIROM NA DOB / RAZRED

Kako bi provjerili postoje li razlike u zastupljenosti štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem s obzirom na razred koristili smo Hi-kvadrat test. Utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem između učenika različitih razreda ($\chi^2 = 17,686$; $p < ,007$). Naime, usmjerimo li se na visoku razinu ozbiljnosti problema povezanih s kockanjem, uočavamo da kriterije za tu skupinu zadovoljava 2,8% učenika prvih razreda, 5,9% učenika trećih razreda, 14,4% učenika četvrtih razreda te čak 15,2% učenika drugih razreda.

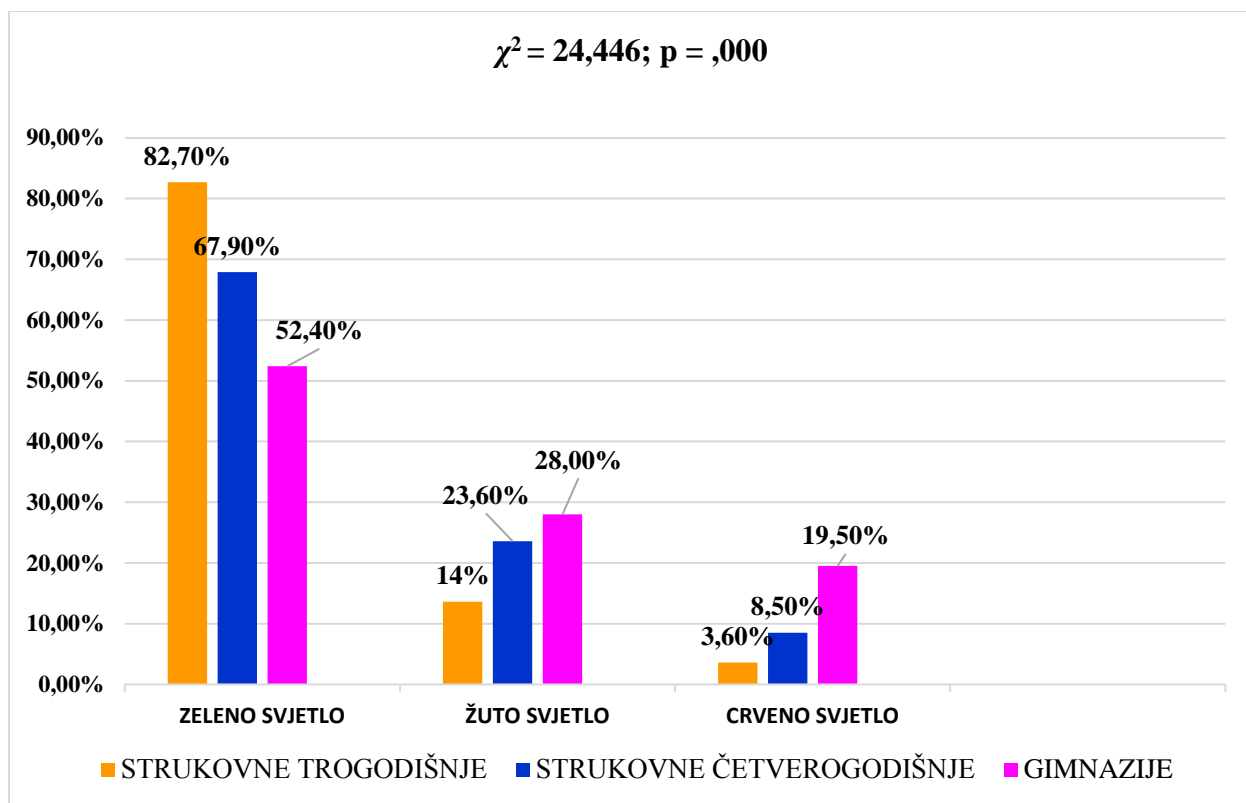
Slika 4. Grafički prikaz udjela srednjoškolaca u pojedinoj skupini rizičnosti kockanja s obzirom na razred

Dobivenim podacima možemo djelomično potvrditi dio četvrte hipoteze prema kojoj smo pretpostavili da će zastupljenost problema biti viša među učenicima viših razreda. Naime, učenici prvih razreda u manjoj mjeri imaju probleme povezane s kockanjem od učenika viših razreda, no taj trend nije konstantan. Naime, uz učenike četvrtih razreda, kao skupina s najviše problema ističu se učenici drugih razreda.

7.2.3. RAZLIKE U ZASTUPLJENOSTI ŠTETNIH PSIHOSOCIJALNIH POSLJEDICA POVEZANIH S KOCKANJEM S OBZIROM NA VRSTU ŠKOLE

Kao i u prethodnom poglavlju, koristili smo Hi-kvadrat test kako bi provjerili postoje li razlike u zastupljenosti štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem s obzirom na vrstu škole. Utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem između učenika različitih razreda ($\chi^2 = 24,446$; $p < ,000$).

Kao što je vidljivo na Slici 5, još jednom smo dobili zanimljive rezultate, a to je da učenici gimnazija iskazuju višu razinu problema povezanih s kockanjem te je njihovo kockanje rizičnije u usporedbi s trogodišnjim i četverogodišnjim školama. Naime, čak 19,5% gimnazijalaca iskazuje visoku razinu problema povezanih s kockanjem, dok njih 28% iskazuje nisku do umjerenu razinu posljedica povezanih s kockanjem. Učenici strukovnih četverogodišnjih strukovnih škola se nalaze iza gimnazijalaca što se tiče rizičnosti kockanja, pa tako njih 8,5% spadaju u skupinu učenika s visokom razinom ozbiljnosti problema povezanih s kockanjem, dok njih 23,6% iskazuje nisku do umjerenu razinu posljedica povezanih s kockanjem. Učenici trogodišnjih strukovnih škola iskazuju najmanju razinu rizičnosti naspam drugih sudionika istraživanja, pa tako njih 3,6% spadaju u skupinu učenika s visokom ozbiljnosti problema vezanih uz kockanje, dok njih 13,6% spada u kategoriju niske do srednje ozbiljnosti problema.

Slika 5. Grafički prikaz udjela srednjoškolaca u pojedinoj skupini rizičnosti kockanja s obzirom na vrstu škole

Podatak da učenici iz gimnazija iskazuju najvišu razinu zastupljenosti problema povezanih s kockanjem naspram učenika trogodišnjih i četverogodišnjih strukovnih škola je pobio dio četvrte hipoteze prema kojoj smo predvidjeli upravo obrnuto. Ta hipoteza je bila postavljena u skladu s dosadašnjim istraživanjima koja su provedena u Hrvatskoj, koja su pokazala da su upravo učenici strukovnih škola najrizičnija skupina učenika i da manifestiraju više rizičnih ponašanja. No, ovaj podatak ukazuje da to s kockanjem nije slučaj i da je doprinos drugih čimbenika prediktivniji. Svakako još jedanput treba napomenuti kako ove rezultate treba provjeriti daljnim istraživanjima.

8. RAZLIKE U IZRAŽENOSTI PROBLEMA POVEZANIH S PREKOMJERNIM KORIŠTENJEM INTERNETA S OBZIROM NA RAZINU ŠTETNIH PSIHOSOCIJALNIH POSLJEDICA POVEZANIH S KOCKANJEM

Kako bismo istražili i otkrili postoje li razlike u izraženosti problema povezanih s prekomjernim korištenjem interneta s obzirom na razinu štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem, ponovno smo koristili Kruskal Wallisov test. Kao nezavisna varijabla je uzeta GPSS kategorija rizičnosti (zeleno, žuto i crveno svjetlo), te nas je zanimalo postoje li razlike između tih kategorija s obzirom na ukupni rezultat na IAT-u (Internet Addiction test). Kruskal Wallisov test je korišten da bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u ukupnom rezultatu na IAT-u s obzirom na kategoriju rizičnosti, no da bi utvrdili između kojih GPSS kategorija rizičnosti postoje razlike radio se post-hoc Mann-Whitneyev test.

Tablica 5: Razlike u učestalosti kockanja mladića s obzirom na dob (Kruskal-Wallisov test, s Mann-Whitneyevim U-testom kao post-hoc testom)

	GPSS kategorizacija rizičnosti	MR	KW	p	MW-U post-hoc test
Ukupni rezultat na IAT-u	ZELENO SVJETLO	184,21	22,4	<,000	Ž.S. > Z.S. C.S. > Z.S.
	ŽUTO SVJETLO	238,07			
	CRVENO SVJETLO	253,89			

Legenda: Z.S.=zeleno svjetlo; Ž.S.=žuto svjetlo; C.S.=crveno svjetlo; MR=prosječni rang; KW=Kruskal-Wallisov test; p=statistička značajnost; MW-U=Mann-Whitneyev U-test

Kao što je vidljivo iz Tablice 5, Kruskal Wallisovim testom je utvrđena značajna statistička razlika u ukupnom rezultatu na IAT-u s obzirom na GPSS kategoriju rizičnosti ($K-W = 2,4; p < ,000$). Nadalje, post-hoc Mann-Whitneyev test je utvrdio kako učenici koji spadaju u GPSS kategoriju „*Žuto svjetlo*“ postižu veći ukupni rezultat na IAT-u od učenika iz GPSS kategorije „*Zeleno svjetlo*“, dok isto tako učenici iz skupine „*Crveno svjetlo*“ postižu viši ukupni rezultat na IAT-u nego učenici iz skupine „*Zeleno svjetlo*“.

Ovim je rezultatima potvrđena zadnja hipoteza da postoje razlike u izraženosti problema povezanih s prekomjernim korištenjem interneta s obzirom na razinu problema povezanih s kockanjem na način da mladići koji imaju štetne psihosocijalne posljedice povezane s kockanjem u većoj mjeri manifestiraju i probleme povezane s prekomjernom uporabom interneta. Upravo podaci koji su prikazani u Tablici 5 i koji su prethodno prikazani su pokazali da s porastom izraženosti problema povezanih s kockanjem raste i zastupljenost problema povezanih s internetom.

9. ZAKLJUČAK

Kockanje je fenomen koji je konstantna pojava u različitim društvima kroz povijest, te zahtijeva pozornost različitih stručnjaka. Kockarska industrija u Republici Hrvatskoj je liberalno organizirana. Uslijed toga, visoka dostupnost igara na sreću te masovno reklamiranje istih putem različitih medijskih kanala (koje također nije dovoljno dobro regulirano) doveli su do toga da društvo percipira kockanje kao uobičajenu i ne toliko rizičnu aktivnost, što je još više populariziralo ove aktivnosti. Igre na sreću su zapravo dio ljudske prirode, jer svatko od nas je barem jednom u životu riskirao da bi nakon toga dobio nešto više. Igre na sreću donose uzbuđenje u svakodnevnicu, te kada pridodamo i mogućnost zarade one su svakako privlačne no nose i određeni adiktivni potencijal tj. dio populacije razvije probleme povezane s kockanjem. Mora se napomenuti da je kockanje kao ovisnost vrlo izazovno, jer za početak radi se o bihevioralnoj ovisnosti, dakle ovisnosti o nekom ponašanju gdje ne postoji neka tvar ili supstanca.

Istraživanja su pokazala da veliki broj odraslih osoba ovisnih o kocki je počelo kockati u ranoj dobi (prema Hardoon, Derevensky i Gupta, 2003; prema Dodig i Ricijaš, 2011b). Upravo je kockanje vrlo privlačna aktivnost adolescentima zbog uzbuđenja koje ono nudi, jer traženje uzbuđenja je jedna od karakteristika puberteta i adolescencije, a isto tako i zbog mogućnosti zarade velike svote novaca koja im nije (barem na legalan način) dostupna. Zbog toga je važno istraživati navike i učestalost kockanja među mladim osobama kako bi bili u mogućnosti preventivno djelovati, a također i tretmanski. Cilj ovog diplomskog rada je upravo bio pokušaj dobivanja uvida u kockanje muških srednjoškolaca, pogotovo jer ova problematika nikad nije istraživana na području grada Zadra.

Provedeno istraživanje je pokazalo kako se najveći broj muških učenika srednjih škola (56,8%) barem jednom kladilo, dok je njih 37,4% barem jednom u životu odigralo srećku. Što se tiče učestalosti odnosno inteziteta kockanja, sportsko klađenje se opet nalazi na prvom mjestu. Naime, čak 22,7% mladića se kladi redovito dok se njih 34,1% kladi povremeno, što su vrlo alarmantni podaci. Nadalje, igre na automatima redovito igra 7,7% mladića. Zabrinjavajući je

podatak da se sportsko klađenje i igre na automatima nalaze u vrhu učestalosti kockanja, jer se radi o igrama na sreću koje imaju visoki adiktivni potencijal i koje su vrlo rizične.

Kao što je to prethodno iznešeno, rezultati su pokazali kako učenici viših razreda učestalije kockaju od učenika nižih razreda. Također, podaci su pokazali da se učenici gimnazija učestalije kockaju od učenika trogodišnjih i četverogodišnjih škola. U ukupnom uzorku mladića, njih 9,4% ima visoku razinu ozbiljnosti posljedica povezanih s kockanjem (crveno svjetlo), dok njih 21,8% ima niske do srednje ozbiljne posljedice povezane s kockanjem. Moramo napomenuti da se radi o visokoj brojci, no to je u skladu s istraživanjima provedenim u Hrvatskoj. Istraživanjem je utvrđeno i da postoje razlike među razredima s obzirom na razinu štetnih posljedica vezanih uz kockanje, pa su tako problemi najizraženiji među učenicima drugih i četvrtih razreda. Također, rezultati istraživanja pokazuju još jedan zanimljiv podatak, a to je da učenici iz gimnazija iskazuju najvišu razinu zastupljenosti problema povezanih s kockanjem naspram učenika trogodišnjih i četverogodišnjih strukovnih škola, što je u suprotnosti s rezultatima dosadašnjih domaćih istraživanja i zapravo ukazuje na novi trend i razmjere koje kockanje kao društveni fenomen poprima. Naposljetku, cilj ovog diplomskog rada je bilo ispitati postoji li povezanost između problematičnog kockanja i problematične uporabe interneta, te je utvrđeno da mladići koji imaju izraženije štetne psihosocijalne posljedice povezane s kockanjem u većoj mjeri manifestiraju i probleme povezane s prekomjernom uporabom interneta. Ovo je jedno sasvim novo područje, te se nadamo da ovaj rad može potaknuti i doprinijeti u kreiranju daljnih istraživanja na ovu temu.

Cilj ovog diplomskog rada bio je dobivanje uvida u kockarske aktivnosti muških srednjoškolaca u Zadru, no sada se nameće pitanje kako djelovati u praksi? Potrebne su sveobuhvatne i više-razinske preventivne aktivnosti, jer da bi imalo utjecali na ovaj široki društveni fenomen potrebno je djelovati na više područja i uzeti u obzir mnoge zaštitne i rizične čimbenike. U prevenciji kockanja među muškim srednjoškolcima, ali i među cijelom populacijom adolescenata, možemo koristiti univerzalnu, selektivnu ili indiciranu prevenciju. Univerzalna prevencija se odnosi na aktivnosti i intervencije usmjerene na populaciju osoba koje nisu razvile određeni problem, a ona bi se sastojala od provođenja preventivnih programa ili edukativnih radionica na temu kockanja kako bi se cjelokupnu populaciju učenika u osnovnim i srednjim školama upoznalo s nekim osnovnim informacijama i rizičnostima koje kockanje sa sobom donosi. S univerzalnim preventivnim aktivnostima bi se, što ovo istraživanje potvrđuje, trebalo započeti

pri kraju osnovne škole te bi se one trebale nastaviti kroz cijelo srednjoškolsko obrazovanje. Selektivna prevencija se usmjerava na osobe koje su u povećanom riziku za stvaranje određenog problema u ponašanju no nisu ga manifestirale. U domeni kockanja, selektivne preventivne aktivnosti bi se trebale usmjeriti na rizičnije učenike (dominantno muške) koji su imali iskustvo kockanja, i to kroz provođenje edukativnih radionica te individualnih savjetovanja. Također u cijeli proces treba uključiti djelatnike škola, stručne suradnike i roditelje. Indicirana prevencija se usmjerava na pojedince koji su visoko rizični i koji pokazuju neke naznake da su razvili problem s kockanjem. U radu s adolescentima indicirana prevencija bi se trebala sastojati u uključivanju učenika i njihovih roditelja u savjetovališni rad i njihovo konstantno praćenje.

Zaključno, svrha ovog diplomskog rada je osvještavanje i informiranje rukovodstva i djelatnika zadarskih srednjih škola, stručnih suradnika, stručnjaka koji rade s mladima sa problemima u ponašanju i mladima u sukobu sa zakonom, svih donositelja političkih odluka, distributera igara na sreću ali i opće javnosti grada Zadra. Upravo davanje uvida u kockarske aktivnosti mladića bi trebalo pokrenuti prethodno navedene preventivne aktivnosti, ali i tretmanske aktivnosti, jer s obzirom na rezultate istraživanja zasigurno postoje mladići koji su ovisni o kockanju. Tretmanske aktivnosti usmjerene na mladiće koji imaju problema s kockanjem nisu raširene, a svakako su nužne. Problematični kockar ne utječe negativno isključivo na sebe, štetne posljedice neminovno osjeća i određeni broj bliskih osoba. U konačnici adolescent koji ima problema s kockanjem postane preokupiran upravo igrama na sreću, te nije produktivan u školi, ne stvara dovoljno dobre i kvalitetne socijalne veze, te emotivno i kognitivno nazaduje. Društvo bi trebalo biti usmjereno na to da podiže mlade ljude koji će moći doprinijeti primarno kvaliteti svojih života ali i da unose pozitivne promjene u svoje zajednice kako bi svi napredovali i maksimalno iskorištavali svoje potencijale. Kockanje djeluje upravo u suprotnom, negativnom smjeru, stoga uspješna procjena, prevencija i tretman adolescenata koji imaju problema s kockanjem bi trebala biti misao vodilja u stvaranju resursa, uvjeta i okoline koji će utjecati na izgradnju snažnih i prosperitetnih pojedinaca, pa i socijalne zajednice generalno.

10. LITERATURA

1. Ajduković, M., Ljubotić, D. (1995). Psihosocijalna prilagodba adolescenata na progonstvo. *Ljetopis socijalnog rada*, 2 (1), 41-49.
2. Becoña, E. (2009). Spain. U: Meyer, G., Hayer, T., Griffiths, M. (ur): *Problem Gambling in Europe: Challenges, Prevention, and Interventions*. 281-298. New York: Springer.
3. Calado, F., Alexandre, J., Griffiths, M. (2017). Prevalence of Adolescent Problem Gambling: A Systematic Review of Recent Research. *Journal of Gambling Studies*, 33 (2), 397-424.
4. Dodig, D., Ricijaš, N. (2011a). Obilježja kockanja zagrebačkih adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (1), 103 – 125.
5. Dodig, D., Ricijaš, N. (2011b). Kockanje zagrebačkih adolescenata – uloga psihopatskih osobina, rizičnog i delinkventnog ponašanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 19 (2), 45-55.
6. Dodig, D. (2013a). Obilježja kockanja mladih i odrednice štetnih socijalnog rada Sveučilišta psihosocijalnih posljedica. Doktorska disertacija. Studijski centar u Zagrebu. Zagreb.
7. Dodig, D. (2013b). Izazovi procjene i odrednice izraženosti psihosocijalnih posljedica kockanja adolescenata. *Kriminologija i socijalna integracija*, 21 (2), 1-14.
8. Govoni, R., Rupcich, N., Frisch, R. N. (1996). Gambling behavior of adolescent gamblers. *Journal of Gambling Studies*, 12 (3), 305-317.
9. Griffiths, M. (2009). Great Britain. U: Meyer, G., Hayer, T., Griffiths, M. (ur): *Problem Gambling in Europe: Challenges, Prevention, and Interventions*. 103-122. New York: Springer.
10. Jackson, A. C., Dowling, N., Thomas, S. S., Bond, L., Patton, G. (2008). Adolescent gambling behavior and attitudes in an Australian population. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 6, 325–352.
11. Jonsson, J., Rönnerberg, S. Sweden. U: Meyer, G., Hayer, T., Griffiths, M. (ur): *Problem Gambling in Europe: Challenges, Prevention, and Interventions*. 299-316. New York: Springer.

12. Koić, E. (2009b). Problematično i patološko kockanje. Zavod za javno zdravstvo "Sveti Rok" Virovitičko-podravske županije. Virovitica.
13. Kozjak, B. (2008). Religija i kockanje. Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociološka istraživanja okoline, 17 (3), 263-284.
14. Kozjak, B. (2016). Kockanje - od dokolice do socijalne patologije. Zagreb: TIM press.
15. Lee, H. W., Choi, J. S., Shin Y. C., Lee, J. Y., Jung, H. Y., Kwon, J. S. Impulsivity in Internet Addiction (2012). A Comparison with Pathological Gambling. CyberPsychology, Behaviour, and Social Networking, 15 (7).
16. Molde, H., Pallesen, S., Bartone, P., Hystad, S., Johnsen, B. (2009). Prevalence and correlates of gambling among 16 to 19-year-old adolescents in Norway. Scandinavian Journal of Psychology, 50, 55-64.
17. Molinaro, S., Canale, N., Vieno, A., Lenzi, M., Siciliano, V., Gori, M., Santinello, M. (2014). Country and individual-level determinants of probable problematic gambling in adolescence: a multi-level cross-national comparison. Society for the Study of Addiction, 109, 2089-2097.
18. Olason, D., Sigurdardottir, K., Smari, J. (2006). Prevalence Estimates of Gambling Participation and Problem Gambling among 16-18-year-old Students in Iceland. A Comparison of the SOGS-RA and DSM-IV-MR-J. Journal of Gambling Studies, 22 (1), 23-39.
19. Parker, J., Taylor R., Eastabrook, J., Schell, S., Wood, L. (2008) Problem gambling in adolescence: Relationship with Internet misuse, gaming abuse and emotional intelligence. Personality and Individual Differences, 45, 174-180
20. Pravilnik o prostornim i tehničkim uvjetima za priređivanje igara na sreću u kasinima, na automatima i uplatnim mjestima kladionica (2010). Narodne novine, 38/10, 130/10, 69/11, 15/12, 151/14.
21. Petry, N. M. (2001). Substance abuse, pathological gambling, and impulsiveness. Drug and Alcohol Dependence, 63, 29-38.
22. Ricijaš, N., Dodig, D. (2014). Youth Sports Betting – The Croatian Perspective. International Center for Youth Gambling Problems and High-Risk Behaviors (newsletter). Montreal, Canada: McGill University, 14 (2).

23. Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D., Kranželić, V. (2015): Sportsko klađenje i druga rizična ponašanja hrvatskih srednjoškolaca. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 15 (2) 41-56.
24. Ricijaš, N., Dodig Hundrić, D., Huić, A., Kranželić, V. (2016). Kockanje mladih u Hrvatskoj – učestalost igranja i zastupljenost problematičnog kockanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24 (2), 24-47.
25. Spritzer, D. T., Rohde, L. A., Benzano, D. B., Laranjeira, R. R., Pinsky, I., Zaleski, M., Caetano, R., Tavares, H. (2011). Prevalence and correlates of gambling problems among a nationally representative sample of Brazilian adolescents. *Journal of Gambling Studies*, 27, 648-661.
26. Torre, R., Zoričić, Z., Škifić, B. (2010): Pojavnost i zakonodavna regulacija kockanja. *Med Jad*, 40 (1-2), 27-31.
27. Torre, R., Zoričić, Z. (2013): Kockanje i klađenje – od zabave do ovisnosti. Zagreb: Hrvatski savez klubova liječenih alkoholičara.
28. Villella, C., Martinotti, G., Di Nicola, M., Cassano, M., La Torre, G., Gliubizzi, M., Messeri, I., Petruccelli, F., Bria, P., Janiri, L., Conte, G. (2011). Behavioural Addictions in Adolescents and Young Adults: Results from a Prevalence Study. *Journal of Gambling Studies*, 27 (2), 203-214.
29. Welte, J.W., Barnes, G., Tidwell, M.O., Hoffman, J.H. (2009). Association Between Problem Gambling and Conduct disorder in a National Survey of Adolescents and Young Adults in the United States. *Journal of Adolescent Health*, 45, 396-401.
30. Widyanto, L., McMurrin, M. (2004): The Psychometric Properties of the Internet Addiction Test. *CyberPsychology & Behavior*, 7 (4).
31. Zakon o igrama na sreću (2009). *Narodne novine*, 87/09, 35/13, 158/13, 41/14, 143/14.
32. Zoričić, Z., Torre, R., Orešković, A. (2009): Kockanje i klađenje – ovisnosti novog doba. *Medicus*, 18 (2), 205-209.

